

Historie sociologie a historie věd: Čekání na společný příběh?¹

**History of Sociology and History of Sciences:
A Common Story in Suspense?**

Jan Maršálek

ABSTRACT This paper proceeds from the assertion that historians of sociology don't feel concerned enough with the question of which history of sociology it is worth to develop and how to do it. By the contrast, historiography of (natural) sciences is in this respect very prolific. The interconnection between the two historiographies, that of social sciences and that of natural sciences, is the general theme of this study. In his time, Robert K. Merton was inviting historians of sociology to come closer to historians of sciences, and to emancipate their field from the concerns of the current sociological theory. Reconsider Merton's invitation, as it is claimed in this study, would be beneficial. The works of Georges Canguilhem and Louis Althusser are thereafter recalled in order to stress two more particular issues: the salutary reflection about the very object of the history of sociology, and the necessary critique of sociological texts.

KEYWORDS history of sociology, history of sciences, R. K. Merton, history of sociology's object, sociological texts' critique.

Úvod

Studií o dějinách sociologie prošlo rukama každého z nás bezpočet, kolik ale bylo těch, které se vážně zabývaly otázkou, *jak a jakou historií sociologie pěstovat?* Říkává se, že sociologie je takovou zvláštní, nestárnoucí vědou, že její minulost není tak docela minulostí, a tak ani její historie že není tak docela historií. Historie sociologie jako by se proto psala *přirozeně*, z jakési vnitřní nutnosti oboru, pro který zapominání splývá se zánikem. Za účelem nápravy neuvědomělých sociologů pak historik sociologie svoji práci začíná častěji *sebeospravedlňováním* než o tolik potřebnějším vymezováním jím zvoleného postupu. Historik se před sociologem dříve, než jej začne studovat, sklání.

Protože snad tato historikova slabost souvisí s jeho osamocením, věnujeme se v této studii vztahům mezi historií sociologie a „historií věd“, tedy dnes plně etablovaným, sebevědomým historickým oborem, jehož příbuzenství s historií sociologie nelze předem vyloučit.

Sociální studia. Katedra sociologie FSS MU, 1/2012. S. 45–74. ISSN 1214-813X.

¹ Tato studie byla vypracována v rámci projektu Grantové agentury České republiky „Současné přístupy v historické epistemologii“ P401/11/2338. Autor děkuje anonymním recenzentům za péči, s jakou k jeho rukopisu přistoupili, a ovšem za jejich cenné náměty, jež se snažil do konečné podoby textu co nejlépe zapracovat.

První část naší studie shrnuje vývoj tohoto oboru a jeho strukturujících konfliktů. Část druhou bychom byli nejraději naplnili obdobným shrnutím vývoje historie sociologie a souběžným vylíčením sporů o to, jak *dobrou* historii sociologie psát. Takový komparující postup by nás mohl dovést k (jistě jen opatrnému) odhadu toho, jak moc jsou historie sociologie s historií vědy svázané, do jaké míry se na úrovni jejich metodologických problémů tyto dva obory protínají. Z důvodů, které na příslušném místě vysvětlíme, jsme ale museli zvolit jinou cestu a druhou část naplnit pouze několika snad nikoli neužitečnými pozorováními. Rozbor slavného Mertonova textu, ve kterém autor vybízí k přísnému odlišení historie sociologie od sociologické systematiky, následně zařazujeme jako vyprávění o jedné promarněné příležitosti k tomu, aby se historici sociologie historikům věd otevřeli. K *lepší* historii sociologie to sice jistě nebyla cesta jediná, přesto je podle našeho názoru na místě takového vývoje litovat tím spíše, že se historici sociologie za námahu vynaloženou k jejímu uzavření odměnili celkovou spokojeností, která k hledání cest jiných nijak nevybízí. V poslední části se snažíme na Mertona volně navázat a historiky sociologie přesvědčit o vhodnosti úvah nad tím, jakým předmětem se má jejich obor vlastně zabývat, stejně jako o nezbytnosti kritiky sociologického *textu*.

Naše studie má mnoho slabých míst, kterých, jak doufáme, naši kritici využijí k rozvinutí problematiky, o jejíž naléhavosti jsme naopak přesvědčeni pevně. Svého cíle by nedosáhla tehdy, kdyby měly být tyto její nedokonalosti nespravedlivě připsány namísto autorovi jejímu předmětu.

Zrod a vývoj historie věd

Pozitivistické období historie věd

Vědomí skutečnosti, že u zrodu *historie věd*² jako uvědomělého badatelského programu nestál nikdo menší než Auguste Comte (1798–1857), by nás snad mohlo vést k očekávání, že vztah mezi sociologií a historií věd bude vztahem vřelým nebo alespoň vztahem plným projevů vzájemné pozornosti. Pro takový úsudek bychom ale sotva našli skutečné oprávnění. Comte v prvé řadě nebyl jediným průkopníkem tohoto oboru, a tedy ani jeho jedinou autoritou tak, jako jí ostatně nebyl ani pro sociologii. Nadto pokud jde o samotného Comta, je důležité připomenout, že ani pro něj neměl vztah mezi sociologií a historií věd nějakou substanciální povahu, tyto obory byly k sobě svedeny spíše partikulární historickou událostí. Nemáme přitom na mysli ani tak to, že Comte pomocí studia dějin věd odkrývá zákon, který umožňuje vznik vědecké sociologie předpovídat. Za „historickou událost“ zde označujeme především přenos ideje *pokroku* z oblasti vědy (pro jejíž vývoj historie věd tento

² V této studii budeme používat výraz „historie věd“ pro označení oboru, který zkoumá minulost různých vědeckých disciplín. Pod pojmem „historiografie věd“ rozumíme zkoumání způsobů uchopování vědeckých disciplín jako předmětu historického výzkumu. V tomto názvosloví se odchylujeme od Daniela Špeldy (viz dále), který tyto výrazy používá synonymně. Shodně s ním však výrazu „historie“ užíváme k označení vědeckého oboru na rozdíl od výrazu „dějiny“, který lze případně uplatnit na předmět, jímž se historie věd zabývá.

pojmem formuluje) do oblasti společnosti, jenž podle Comta vznik vědecké sociologie umožnil.³ To ovšem comtovskou sociologii s historií věd nijak pevně nesvazuje, natož aby tímto byla sociologie nabídnuta historii věd ke zkoumání. Je ostatně příznačné, s jakou rychlostí se Comte v *Kurzu* s dějinami sociologie vypořádává; jakmile se na horizontu rýsuje obrys její pozitivní formy, ustupuje zaujetí historika zájmům zakladatele.

Označuje-li se běžně první období historie vědy (od první poloviny 19. století do třicátých nebo čtyřicátých let 20. století) za období „pozitivistické“, není tomu tak proto, že by se všichni historikové vědy v tomto období ke Comtovi výslovně hlásili (na druhou stranu Tannery i Sarton, o nichž ještě bude řeč, se za pokračovatele Comta považovali). Podle Daniela Špeldy, z jehož *Proměň historiografie vědy* budeme v této části naší studie hojně čerpat, slouží toto označení především k zastřešení těch historických prací, které jsou neseny společným duchem odpovídajícím pozitivistickému chápání filosofie, vědy a dějin: „Mezi tyto znaky patří především odsuzování spekulativního poznání (teologie, metafyzika), stadiální pojetí dějin a vyzdvihování empirických metod a indukce“ (Špelda 2009: 39).⁴ Podobně se k užití termínu „pozitivistický“ vyjadřuje v této souvislosti také Jean-François Braunstein, k jehož práci shrnující vývoj a současný stav historiografie vědy se zde budeme taktéž pravidelně odvolávat (srv. Braunstein 2008). I podle něj je třeba toto označení první fáze historie vědy chápat v širokém slova smyslu jako společné označení pro přístupy, které sice nejsou ve všech ohledech totožné, v nichž lze však rozpoznat některé důležité společné znaky.

Braunstein na prvním místě upozorňuje na intenci historiků věd pozitivistického období poznat skrze vědy „lidský duch“. Jakkoli představu, že se „lidský duch“ zračí právě ve vědách, najdeme již před Comtem (například u Condorceta), Comtův *Kurz pozitivní filosofie* (1830–1842) je jedním z nejčistších, a ovšem nejvlivnějších, výrazů takového záměru. Druhým společným znakem historických prací pozitivistického období je podle Braunsteina přijímání evolucionistické interpretace dějin věd, tedy představy o postupném vývoji, či dokonce *rozvoji*, vědeckého poznání (na rozdíl od představy o diskontinuitě, která se stane standardní v pozdějším období). Jako příklad je znovu možné uvést práci Augusta Comta, jehož stadiální zákon lze považovat za jednu z podob takového „evolucionismu“.⁵ Konečně třetím důležitým znakem prací autorů pozitivistického období je podle Braunsteina snaha o vytvoření „obecné historie“ věd, jinak řečeno historie *vědy* namísto historie *věd*. Francouz Paul Tannery (1843–1904) stejně jako Američan (belgického původu) George Sarton (1884–1956) – právě na ně jako na autority oboru tohoto období Braunstein v této souvislosti odkazuje – řečenou „obecnost“ chápou jako předvedení toho, jak na sebe jednotlivé

---

³ Srovnej 47. lekcí *Kurzu pozitivní filosofie* (Comte 1995: 37–75 a zejména 40–44).

⁴ Špeldova výborná práce by mohla být vzorem pro budoucí studii historiografie sociálních věd, jež by do našeho oboru vnesla tolik potřebné světlo.

⁵ Zákon tří stadií lidského ducha bychom snad mohli mít tendenci chápat jako hypotézu o jeho převratech, Comte však historický pohyb rozumu chápe jako jeho postupné rozvíjení (*développement*), či ještě jako odkrývání jeho předem daných schopností. *Pokrok* je, jak praví jedna z dodnes tradovaných Comtových tezí, pouze *rozvíjením řádu*. Pro podrobnou analýzu Comtova konceptu *rozvoje* ve vztahu k pozdějšímu (postdarwinovskému) konceptu *vývoje* (*evoluce*) srv. Canguilhem a kol. (1962: 49–53).

vědy vzájemně působí. Taková jednotná historie vědy⁶ si však podle Braunsteina před sebe kladla cíle, které byly jen těžko realizovatelné, aniž by se přistoupilo na práci s velmi obecnými tvrzeními. Jiným výsledkem takových totalizujících projektů mohou být nedokončená díla: Špelda v této souvislosti připomíná Sartonovu práci *Úvod do historie vědy* (1927–1948), která měla postihovat vývoj věd ve všech civilizacích od jejich počátků po 19. století, v níž se však autor nakonec zastavuje u renesanční filologie. Pokusy o souborné dějiny vědy – žánr pevně svázaný mj. s představou o kumulativním vývoji poznání – jsou pro pozitivistické období historie vědy taktéž charakteristické (srv. Špelda 2009: 41–43).

Braunstein i Špelda konečně shodně upozorňují na časté spojení historie věd pozitivistického období s politickými cíli. Znovu bychom zde mohli pomyslet na Comta (nejvýraznější je v tomto smyslu jeho *Plán vědeckých prací nezbytných k reorganizaci společnosti* z roku 1822), ani v tomto případě ale nejde o jeho výsadu. Daniel Špelda zasazuje tuto politickou ambici historie věd do její širší tendence stát se jakýmsi pedagogicko-osvětovým oborem, který usiloval o společenskou reformu v tom nejširším pojetí. Za nejtypičtějšího a nejambicióznějšího propagátora osvětového záměru dějin věd přitom Špelda označuje již zmiňovaného Georga Sartona, který historii věd vnímal jako médium „nového humanismu“ shrnujícího hodnoty, jež podle jeho názoru právě věda ztělesňuje (demokracie, svoboda, racionalismus, emancipace od předsudků, antiklerikalismus, liberalismus apod.). Vědecký pokrok měl podle Sartona vyřešit všechny sociokulturní problémy, neboť věda má schopnost ničit „temnotu, v níž se rodí zlo a bezpráví“ (Sarton cit. podle Špelda 2009: 66).⁷ Tento ideologický aspekt (výchovný i ospravedlňující) historie vědy bude v pozdějším období vystaven silné kritice. Velká společenská očekávání spojená s historií věd budou nově chápána jako nepřiměřená a z badatelského hlediska rušivá, posílen bude důraz na význam historického výkladu jako soběstačného cíle, ke kterému je třeba směřovat standardním, tedy pokud možno ideologicky nepokřiveným, historickým výzkumem.

Osvětová úloha bude nicméně historii věd přisuzována ještě ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století, a to navzdory postupnému osamostatňování oboru a jeho institucionalizaci. „Profesionalizace“ historie věd přece jen nakonec povede k potlačení tohoto jejího aspektu spolu s tím, jak se bude stále silněji sbližovat s jinými historickými vědami, od nichž převzme své vědecké standardy (v pozitivistickém období jsou metodologické reflexe naopak zanedbávány). Tři kontroverze, které byly pro moderní historiografii věd určující a u kterých se proto musíme zastavit podrobněji, provázely podle J.-F. Braunsteina formování této „profesionální“ historie věd: konflikt externalismu s internalismem, kontinuum s diskontinuismem a prezentismu s historickým přístupem.

6 Vyrtnout za účelem jejího historického studia jednu konkrétní vědeckou disciplínu ze „spletité sítě“ vědy považuje dokonce Sarton přísně vzato za nemožné. Jak uvádí v programovém textu uvodujícím první číslo časopisu *Isis*, historie vědy má za cíl „stanovit zrod a sled vědeckých faktů a idejí, a to s ohledem na veškeré intelektuální debaty a veškeré vlivy, které pokrok civilizace neustále rozehrává“ (Sarton 1913: 12 a 13–14).

7 O mírotvorné funkci vědy pojednává Sarton také (1913: 43–44).

„Konfliktní linie“ moderní historiografie věd

První z těchto „konfliktních linií“ – můžeme-li si vypůjčit politologický koncept – je tvořena sporem mezi *externalismem* a *internalismem*, který se soustředil kolem interpretace „vědecké revoluce“ 16. a 17. století. Počátek tohoto konfliktu bývá spojován s kontroverzním referátem o „sociálních a ekonomických kořenech“ Newtonových *Principií*, jež v roce 1931 v Londýně přednesl sovětský fyzik a historik vědy Boris Hessen (1893–1936). Jeho marxistický výklad podmínek vzniku Newtonova díla sice nenašel mnoho zastánců, bývá nicméně považován za první důležitý příklad „externalismu“, jakkoli externalismu podle Braunsteina „obzvláště hrubého“ (Braunstein 2008: 88).⁸ Spor externalismu s internalismem lze ilustrovat na rozdílu v přístupech dvou velkých osobností historie věd, Roberta K. Mertona a Alexandra Koyrého.

Mertona si sociologové spojují zejména s jeho obranou „teorií středního dosahu“, s teorií „anomie“, anebo také s texty ze sociologie vědy. Merton je ale mimoto autorem studie *Věda, technologie a společnost v Anglii 17. století* (1938), která měla nemalý dopad právě v oblasti historiografie a historie věd (Merton 1938).⁹ Merton v ní rozvíjí a kultivuje Hessenovu externalistickou pozici: výklad historie věd má být podle jeho názoru pozorný jednak k dobovým praktickým problémům, které čekají na technická řešení, ale také k širšímu intelektuálnímu prostředí (Merton – inspirován Weberem – spojuje vývoj věd v Anglii 17. století s protestantskou etikou). *Vnitřní* dynamikou vědeckých teorií naopak vývoj vědy vysvětluje Alexandre Koyré, jehož *Galileovské studie* z roku 1939 (Koyré 2011) představují pro historii věd důležitý obrat. „Psychosociologická“ vysvětlení rozvoje moderní vědy podle Koyrého zapomínají na čistě teoretické zájmy myslitelů. Koyré popisoval vědu jako výlučně intelektuální činnost, ekonomické a sociologické proměnné jeho „internalismus“ z vysvětlení vědy proto vylučuje (nevylučuje nicméně veškeré „vnější“ vlivy, produktivní úlohu náboženství a filosofie Koyré naopak podtrhává).

Koyré se stal důležitým protagonistou také druhého „kmenového“ sporu historie věd, totiž konfliktu mezi *kontinuismem* a *diskontinuismem*. Tato diskuse, jak připomíná Braunstein, se rozhořela nejprve ve Francii, teprve později byla převedena také na půdu anglosaské historie věd. Za prvního francouzského „kontinuistu“ bývá považován Pierre Duhem (1861–1916), autor monumentální práce s názvem *Systém světa. Dějiny kosmologických doktrín od Platóna po Koperníka* (Duhem 1913, 1915). Duhem zdůrazňuje návaznost vze-stupu moderní vědy (který bývá označován za „vědeckou revoluci“) na středověké doktríny: „[D]omnělé intelektuální revoluce byly nejčastěji jen pomalým a dlouho připravovaným vývojem, takzvaná obrození začasto jen nespravedlivými a sterilními reakcemi; respektování tradice je nezbytnou podmínkou vědeckého pokroku“ (cit. podle Braunstein 2008: 93). Kritiky se ve Francii kontinuismu dostalo nejprve z pera Gastona Bachelarda, na něhož navázal právě Koyré. V *Utváření vědeckého ducha* (1938) Bachelard popisuje přechod od předvědeckého k vědeckému myšlení jako přechod spočívající v překonání typických

⁸ Pro vylíčení této epizody srv. také Špelda (2009: 211–213).

⁹ Pátá kapitola této studie byla pod názvem „The Puritan Spur to Science“ uveřejněna také v dnes již klasickém souboru Mertonových textů *The Sociology of Science* (Merton 1973: 229–253).

„epistemologických překážek“¹⁰ (například nekontrolované zobecňování, substancialismus, animismus), který v dějinách věd (zejména fyziky a chemie) jasně rozpoznává (Bachelard 1971). Tuto představu o intelektuálních přechodech Koyré spojil s konceptem vědecké revoluce, čímž filosofii věd nasměruje k radikálnímu diskontinuismu spojujícímu epistemologickou rovinu s historickým rozměrem. V anglosaském světě bude pozici diskontinuismu hájit Thomas Kuhn, jehož *Struktura vědeckých revolucí* z roku 1962 (Kuhn 1997) se stane pro dějiny věd klasickým dílem. Kuhnova interpretace vědeckého vývoje jako sledu vědeckých revolucí, které umožňují přechody mezi „paradigmaty“, je v hlavních rysech, za které bychom si v našem výkladu beztak nemohli dovolit jít, i sociálním vědcům dostatečně známá, není ji zde tedy třeba reprodukovat.¹¹

Třetí významný spor rozdělil v moderní historii věd zastánce diachronního (historického) přístupu a zastánce tzv. *prezentismu*, respektive *whigismu*. Je zajímavé, že tato diskuse o oprávněnosti zasahování (vědecké) přítomnosti do historického zkoumání vedla k opačným výsledkům v anglosaském světě, který se kloní k historickému relativismu, a ve Francii, kde bývá posuzování minulosti současností považováno za legitimní. Jádrem sporu jsme tedy již naznačili: V roce 1931 napsal britský historik Herbert Butterfield přísnou kritiku historických prací, které popisovaly dějiny Anglie jako dějiny uskutečňování liberálních a demokratických hodnot, jichž měla být britská konstituční monarchie přirozeným vyvrcholením (Butterfield 1931). Označení „whigismus“ se pak vžilo pro takový způsob výkladu dějin, který čte minulost optikou přítomnosti, a tedy očima „historických vítězů“, jako kdyby minulost přítomnost připravovala. Konečně o „prezentismu“ se hovoří v souvislosti s výklady minulosti, které využívají moderních, ve sledované době neexistujících pojmů a definic.¹² Butterfieldova pozice, tedy odmítnutí posuzovat minulost z pozice přítomnosti, přešla z politické historie také do historie věd. V jejím rámci se stane antiwhigismus v jednu dobu jakýmsi oborovým imperativem (antiwhigovská vlna v historii věd kulminovala v osmdesátých letech 20. století), později nicméně zmírněným poněkud realističtějšími nároky na historické bádání.¹³ Zajímavé je spojení, které Braunstein rozpoznává mezi antiwhigismem a Bloorovým silným programem v sociologii vědy, na který ve Francii naváže Bruno Latour. Latour totiž svoji symetrickou antropologii (vědy) od počátku stavěl proti francouzské epistemologické tradici, která je naopak whigovská.¹⁴ Gaston Bachelard i Georges Canguilhem, její typičtí

¹⁰ Termín „obstacle épistémologique“ bývá také překládán jako „epistemologická bariéra“. Tento překlad sice vhodně zdůrazňuje Bachelardův diskontinuismus, nerespektuje však skutečnost, že francouzština má pro slovo „bariéra“ zvláštní výraz, kterého ovšem Bachelard nepoužil. Přestože se takový překlad nezdá Bachelardovu ideu pokřivovat, a je tedy možné jej používat, preferuji překlad Bachelardově termínu těsnější.

¹¹ O Kuhnově historiografické metodě ve vztahu ke Koyrého tradici srv. Benda (2011).

¹² Srovnej Špelda (2009: 98): „Prezentistický výklad projektuje do minulosti dnešní pojmy, hodnoty, normy i znalosti, a díky tomu vytváří takový obraz dějin, v němž je minulost jen nedokonalou, připravnou fází moderního světa a v němž se opomíjí specifická a nezaměnitelnost historických procesů, jevů a událostí.“

¹³ Srv. kapitola „Přehnanost antiwhigismu“ (in Špelda 2009: 131–137).

¹⁴ Srv. úvod k Latour (1995).

představitelé, nejen že se explicitně dovolávají práva historika vědy minulost soudit, minulost dokonce *musí* být přítomností (re)konstruována, neboť jako něco daného vůbec neexistuje.

Současné proudy v historii věd

V našem popisu tří sporů o historii věd jsme záměrně zdůrazňovali pozici francouzsko-amerického historika vědy Alexandre Koyrého, právě on se totiž stal v poválečném období ústřední postavou celého oboru. Pro základní metodologická východiska, která byla v období ohraničeném léty 1945 a 1965 široce přijímána, se proto vžilo označení „Koyrého paradigma“, a to i navzdory tomu, že v něm nebyl Koyrého přístup vždy tak docela respektován. Jak uvádí Špelda, Koyré přenesl z historie filosofie do historie věd smysl pro jedinečnost poznání minulosti, tedy citlivost pro racionalitu, již takovému poznání nelze odepřít jen proto, že bylo později opravováno (srv. Špelda 2009: 76–77). Koyré také rehabilitoval náboženství a metafyziku, o nichž bylo nově možné uvažovat nejen jako o iluzích a pověrách odvádějících od skutečně vědecké metody (jak tomu bylo pro pozitivismus), ale naopak také jako o produktivních faktorech vědy, jako o podmínkách formování vědeckých koncepcí.

Pokud jde o Koyrého kritiku kontinuumu, o níž jsme se zmínili výše, mělo by snad být upřesněno, že jej Koyré sám nahrazuje diskontinuumem vlastně jen skromným. Koyré se totiž omezil na tezi o jediné zásadní „vědecké revoluci“, která v 17. století dala vzniknout novověké vědě. Hovořit o diskontinuitě je ovšem zcela na místě, neboť tato „revoluce“ nebyla podle Koyrého jen nějakým přechodem v důsledku vyvrácení starších vědeckých přesvědčení, nýbrž představovala změnu v samotném pojmu vědy. Diskontinuum bude dále rozpracován Koyrého následovníky, zájem o problematiku vzniku novověké vědy však později naopak oslábne. Radikálně bude zato později odmítnut Koyrého internalismus, tedy chápání dějin věd jako dějin idejí, teorií, rozumu, do nichž nevstupuje nic „vnějšího“ (sociokulturní kontext). Jak hned uvidíme, tento druh idealismu, který charakterizuje celé koyréovské období, bude zpochybněn v samotném jeho základu.

Koyrého historiografický model tedy nezůstal bez kritiků. Podle významné americké filosofky Lorraine Daston se na poli historiografie vědy posledních třiceti let vyprofilovaly vedle koyréovské „filosofické“ školy dva nové alternativní proudy: škola „sociologická“, která navazuje na podněty Edinburské školy sociologie vědy (D. Bloor, B. Barnes, S. Shapin, S. Shaffer, A. Pickering), a škola „historická“, která si bude zakládat na studiu „lokálních“ vědeckých praktik (vzorem je zde mikrohistorie Carlo Ginzburga) (srv. Daston 2008). Právě *sociologická škola* zásadním způsobem zpochybnila oprávněnost rozlišování „vnitřku“ a „vnějšku“ vědy – a tedy samotnou možnost internalismu –, když odkryla prorůstání „vědy“ a „společnosti“. Představitelé této sociologické linie v historii vědy, jakkoliv mohou být jejich přístupy dále rozrůzněny, se podle Daston shodují na významu, který je třeba při výkladu vědy přiznat sociálním strukturám (institucím, systémům hodnot nebo třeba politickým hierarchiím). Ty jimi přitom nejsou kladeny za hranice vědy, nýbrž jsou identifikovány *uvnitř* vědecké praxe samé. Jedním z velkých vzorů, připomíná Braunstein, se pro tento typ studií vědy stala Shapinova a Schafferova rekonstrukce sporu mezi Hobbesem a Boylem o existenci vakua (Shapin a Schaffer 1985). Řešení vědeckých otázek v této knize

Shapin s Schafferem vykládají jako přímo závislá na řešeních společenských problémů, tyto „dvě“ oblasti se vzájemně prostupují.

Jestliže sociologická škola vyčítá škole filosofické, že je její chápání vědy coby *de facto* volné soutěže idejí příliš idealistické, vyčítá *škola historická* (známá také pod označením *science in context*) oběma těmto přístupům zase to, že přehlíží „lokální“ aspekt vědy a že ve snaze o dosažení závěrů platných pro „vědu“ obecně opovrhují partikulárním.

Pro zastánce historické školy je přednost přiznaná lokálnímu otázkou principu: poznání je zakouřeno hluboko v daném období nebo místě, vzniká v místě souběhu různých vláken sítě, již tvoří každý partikulární kontext, sítě husté, avšak velmi přesně ohraničené, jež je charakterizována kategoriemi myšlení, materiální kulturou, polem politických a institucionálních sil a celou řadou osobních zájmů. (Daston 2008: 365)

Tento mikrohistorií inspirovaný přístup, který klade velký důraz na práci s archivy, si cení empirických zjištění více než obecných filosofických nebo sociologických představ o povaze vědy, jejichž teze neváhá svými lokálními zjištěními narušovat.

Jakkoliv kriticky se k sobě mohou tři právě charakterizované přístupy navzájem vymezovat, není podle Lorraine Daston nutné snažit se o jejich rozsouzení, či dokonce některý z nich zcela zavrhnout. Každý z nich dal totiž podle jejího přesvědčení vzniknout pracím, které historii věd jednoznačně obohatily. Na druhou stranu to neznamená, že by měla být přehlížena omezení, která jsou s tím kterým přístupem spojena. Historické škole lze dát zapravdu v její kritice filosofické a sociologické školy, sama ale zase naráží na problém, jak dosáhnout vyšší úrovně obecnosti, tedy jak se z lokálního, které si zvolila za svůj terén, nakonec vyvázat. Daston na tuto situaci reaguje nabídkou vlastního – dnes živě diskutovaného – historiografického programu „historické epistemologie“¹⁵. V jeho rámci navrhuje sledovat historii kategorií, „které strukturují naše myšlení, které tvarují naše pojetí argumentace a důkazu, organizují naše praktiky a stvrzují naše formy vysvětlení, přičemž každou z těchto aktivit naplňují symbolickým významem a afektivní hodnotou“ (Daston 2008: 367). Braunstein tento program spojuje s šířeji sdíleným zaujetím některých současných historiků vědy pro „styly vědeckého myšlení“ (termín zavedl A. C. Crombie, kriticky jej rozvádí například Ian Hacking). Kategorie našeho myšlení, o nichž Daston mluví, lze totiž chápat právě jako součást, či dokonce osobitý výraz takových „stylů“, jež jsou vždy do jisté míry lokální (dobově i z hlediska různých vědeckých disciplín), které však zároveň určují, čím je vědeckost „jako taková“. Koncept „stylu“ je nadto alternativou ke Kuhnově „paradigmatu“ nebo k Foucaultově „epistémé“. Jeho zastánci jej hájí jako vhodnější pro uchopení různosti vědeckých přístupů a citlivější k historické kontinuitě, kterou Kuhnovy „vědecké revoluce“ rozlamovaly až příliš radikálně (srv. Braunstein 2008: 235–241).

¹⁵ Tento název je do jisté míry nešťastný. Jako „historická epistemologie“ bývá označována mnohem starší francouzská tradice ve filosofii věd, ke které se Daston nehlásí. V námi sledovaném textu Daston naopak prohlašuje, že název „historická epistemologie“ pro svůj program přijímá na základě označení, jehož se mu dostává v anglosaském (a dodejme k francouzské tradici dlouho nevyšimavém) světě. Protože má ale její program s francouzskou tradicí *de facto* leccos společného, stalo se označení „historická epistemologie“ značně ambivalentním.

Podíváme-li se na dějiny historiografie věd souhrnně, lze je podle Špeldy „charakterizovat nejen jako přechod od anachronního internalismu [tedy internalismu spojeného s prezentismem – *pozn. JM*] k diachronnímu externalismu, ale také jako postupné sblížení původně přírodovědné disciplíny s humanitními obory“ (Špelda 2009: 289). Stávají se však humanitní (a sociálněvědní) obory samy předmětem takové historie věd? Z hlediska, které jsme v této studii zvolili, se nám možná vývoj historiografie věd jeví především jako vývoj k *reflektované* rozmanitosti: Najdeme ji také tam, kde jsou předmětem studia dějiny sociologie, tedy v její historiografii?

Historie sociologie a historie věd

Otevřenost historie věd vůči vědám sociálním

Odpovědět na otázku, zda se vývoj „obecné“ historie věd (ve skutečnosti zjišťovaný z vývoje historie věd přírodních) odráží také ve vývoji historie sociologie, je o mnoho složitější, než by se na první pohled mohlo zdát.¹⁶ Naši otázku je ostatně třeba nejprve upřesnit. Na prvním místě nás může zajímat, zda lze ve vývoji historie sociologie sledovat krystalizaci podobných kontroverzí, které (jak bylo ukázáno v předchozím oddíle) formovaly dějiny historie vědy. Prošla historie sociologie obdobným vývojem jako historie věd, tedy vývojem, jenž jsme nakonec se Špeldou shrnuli jako posun od původního *anachronního internalismu* k současnému *diachronnímu externalismu*? Došlo v dějinách historie sociologie k podobnému procesu profesionalizace, který je pozorovatelný v dějinách historie věd? Ptáme se vlastně na to, zda by bylo v případě, že bychom po bok přírodních věd postavili také vědy sociální, nezbytné výše shrnutý příběh historiografie věd převyprávět. Nejspolehlivěji bychom přitom mohli na takto položenou otázku odpovědět po podrobném prostudování historických prací věnovaných sociologickému myšlení, které byly ve sledovaném období napsány. Je asi zřejmé, že by byl rozsah takové bibliografie ohromný i v případě, že bychom se omezili pouze na „reprezentativní“ svazky. Jsme-li nyní přesvědčeni o užitečnosti takové práce, bohužel nám nezbyvá než přiznat, že jsme toto pečlivé studium nepodnikli.

Naši otázce je ale také možné porozumět takovým způsobem, který naši pozornost navede spíše ke sledování dostupnosti historiografií různých disciplín. V tomto případě bychom se měli zajímat spíše o to, zda mezi historiky sociologie a historiky jiných vědeckých disciplín, zejména tedy oborů přírodovědeckých, existuje dialog, zda se badatelé zaujatí historií rozdílných oborů na úrovni historiografie potkávají. Případný dialog mezi historiky sociologie a historiky (přírodních) věd přitom zřejmě předpokládá, že se od sebe tyto různě orientovaní badatelé zcela neizolují. Proto se v této části naší studie soustředíme právě na vnější znaky průniků historie věd a historie sociologie, o nichž se nezdá soudit, že jsou prázdné.

---

¹⁶ Pokud je mi známo, nebyla dosud o vývoji historie sociologie (či sociálních věd) publikována žádná studie, kterou by bylo možné srovnávat s historiografickými pracemi zaměřenými na historii přírodních věd.

Obvyklá představa o mimoběžnosti historie věd a historie sociologie nachází oporu jednak v pocitu, že si historie věd nepřírodovědných oborů prakticky (případně povýšeně) nevšímá, svůj podíl na ní ale jistě má také hluboce zakořeněné přesvědčení sociálních a humanitních vědců o vlastní esenciální „jinakosti“. Určité vysvětlení prý běžného předpokladu, podle kterého se historie vědy týká výhradně věd přírodních, podává na začátku své knihy také Daniel Špelda. Humanitní obory prý bývají ze svazku historie věd obvykle vylučovány z historických důvodů (Špelda uvádí, že v době vzniku historie vědy již existovala samostatná tradice zkoumání dějin humanitních oborů), ale právě i z důvodů systematických (dějiny přírodních a humanitních věd mají svá specifika, je proto lépe je oddělit) (srv. Špelda 2009: pozn. na s. 15). Domníváme se, že přezkoumat toto vysvětlení (nikoliv jeho platnost, nýbrž jeho frekvenci a ovšem skutečnost vysvětlovaného) je naprostou nutností. Při bližším pohledu – třebaže pohledu ještě stále příliš „vzdáleném“ – se totiž celá situace jeví být poněkud složitější.

Je nezpochybnitelné, že ohled na společenské vědy v mnohých pracích věnovaných historii věd chybí.¹⁷ Například *The Oxford Companion to the History of Modern Science* (Heilbron 2003), tedy publikace, kterou lze sotva považovat za okrajovou, heslo „sociální vědy“ ani heslo „sociologie“ neuvádí (zahrnuta je pouze zřejmě „vědeckější“ sociobiologie). O historii sociálních věd, respektive sociologie, se nelze dočíst ani ve značně rozšířeném souboru studií vydaném Michele Serresem pod názvem *A History of Scientific Thought* (Serres 1995). Pouze na přírodní vědy se omezuje i Kraghova historiografická práce *An Introduction to the Historiography of Science* (Kragh 1987), podobně jako třeba soubor esejů věnovaných trendům v historiografii vědy, který pro významnou edici *Boston Studies in the Philosophy of Science* připravili K. Gavroglu, J. Christianidis a E. Nicolaidis (Gavroglu, Christianidis a Nicolaidis 1994). Je otázkou, zda by takový výčet nemohl být prodloužen *ad libitum*, je ale na druhou stranu jisté, že výjimečné nejsou naopak ani projevy otevřenosti historie věd k vědám sociálním. Nezařazuje-li historii sociologie do historie věd Oxford, neváhá tak učinit Cambridge – celý sedmý svazek *The Cambridge History of Science* je věnován právě sociálním vědám (Porter a Ross 2003). Ovšem, asi bychom neměli přeceňovat význam, který má volba této široké perspektivy v případě publikací slovníkového typu, jež mohou jednotlivá témata klást vedle sebe prakticky bez překrývání. Že historici věd nezavírají před historiky sociálních věd dveře zcela, ale naznačuje i letmé přehlédnutí textů publikovaných v časopisu *Isis*, který je jejich zřejmě nejdůležitějším oborovým periodikem.¹⁸ Americká *The History of Science Society*, která časopis *Isis* vydává, se sociálním vědám ostatně neuzavírá ani při pořádání svých výročních kongresů, jakkoliv je zřejmé, že při nich zájem o přírodní vědy výrazně převažuje. Podobná situace se zdá panovat také v *The British Society for the History of Science*, v programech jejích kongresů lze stopy zájmu o sociální vědy rovněž najít. I v tomto případě je ale nutné přiznat, že je sociálním vědám věnována pozornost pouze okrajová.

17 Smysl má v tomto kontextu sledovat pouze takové práce, které jsou syntetické a které se časově nezastavují před obdobím vzniku sociálních věd.

18 V tomto odborném časopise lze najít jak texty z oblasti historie sociálních věd, tak také recenze takto zaměřených monografií. Je zároveň nutné přiznat, že takto zaměřené texty nejsou pro toto periodikum nijak charakteristické.

Význam takových pozorování by neměl být zveličován, a to nejen pro jejich nesystematičnost. Samozřejmě se zde nedokazuje, že by historie věd společenské vědy přijímala s otevřenou náručí a nedočkavě. Nadto ani nedokážeme říci, že se sociálními vědami historici věd, kteří se jim zdají být nakloněni, také skutečně počítají (třeba tak, že by jejich příkladu bylo využíváno v historiografických debatách). Uvedená pozorování však alespoň naznačují, že historie věd neodmítá vědy sociální *principiálně*.

Techniky izolacionismu

Přeneseme-li se nyní na druhou stranu námi sledovaného vztahu a zaměříme-li se na to, do jaké míry je historie sociálních věd, a konkrétněji historie sociologie, otevřena historii věd (přírodních), setkáme se nejprve znovu s předpokladem jejich relativní uzavřenosti. Nejde jen o neurčité pocity. Sotva lze říci, že by byly běžnému čtenáři prací z oboru historie sociologie (tzn. knih pedagogických, které jsou čtivem bezpochyby častějším než odborné časopisecké studie) spory o vhodný způsob psaní historie sociologie nějak naléhavě připomínány (totéž jistě platí o vysokoškolských kurzech „dějin sociologie“). Přitom právě takové spory by snad měly být k hledání inspirace v sousedních disciplínách tou nejvhodnější příležitostí. Vše ale nasvědčuje tomu, že se *dosud* bojuje na hranici historie sociologie spíše než v jejím nitru, tedy o opodstatnění její existence jako takové. Argumenty zastánců historie sociologie přitom směřují typicky dovnitř oboru, a nikoliv ven, jak tomu bylo v průkopnických dobách historie věd (osvěta, demokratické hodnoty atd., viz výše).

Toto pravidelné svádění pozornosti k otázce oprávněnosti existence historie sociologie jako takové vnímáme jako svého druhu únik (ať už vědomý a záměrný, či nikoliv) před problematikou *dobré* historie sociologie, v rámci které by se kontaktu s historiografií (přírodních) věd pravděpodobně nebylo možné dlouho vyhýbat (byť by se měl tento kontakt omezit na odmítnutí takového prolínání jako něčeho, co pro historiografii sociologie a šířeji sociálních věd není vhodné). Pozastavme se na chvíli u předmluvy, kterou hojně čtený britsko-australský sociolog Bryan S. Turner předsazuje před své studie sociologických klasiků (Turner 1999) a která je podle našeho názoru typickým příkladem takového uhýbání pohledem. V současné sociální teorii, píše Turner zkraje svého textu, nacházíme vůči studiu sociologických klasiků určité nepřátelství. Některé pochybnosti o smysluplnosti historických prací jsou pochopitelné, úplné odsouzení studia klasické sociologie by ale bylo příliš unáhlené. Turnerova obrana studia klasiků je velmi standardní: Bez studia klasiků se nelze obejít, neboť klasická sociologie není sociologií překonanou, nýbrž sociologií dodnes živou. Klasické problémy jsou stále ještě našimi problémy a klasické odpovědi dosud neztratily veškerou svoji platnost. Studium historie sociologie je tedy *užitečné*, minulost v sociologii prostupuje současnost (a pokud ji rovnou neprostupuje, pak ji alespoň podmiňuje):

Mým hlavním argumentem je, že navzdory zlomům a rozrůzněnosti, jež jsou zřejmými charakteristikami sociologické teorie, v ní také nacházíme některé skryté prvky kontinuity a že tedy dnešní student sociologie nemůže bez takového historického povědomí tomuto oboru porozumět. (Turner 1999: viii)

Mluví-li Turner na tomto místě o „zlomech“ a „kontinuitách“, jde více o sdílená slova než o sdílené pojmy s historií přírodních věd. Turner tento charakter sociologie ve své historické práci neodkrývá, nýbrž ji samu – její existenci, nikoliv její povahu, kterou nereflektuje – takto *postulovaným* charakterem oboru *ospravedlňuje*.

Nerozhodnost stran postavení minulosti oboru vůči jeho přítomnosti je podle našeho názoru jedním z důležitých momentů utváření *neurčitého* dojmu, že studium historie sociologie je *nějakým způsobem* důležité, přestože není úplně jasné, jaký způsob to je. A protože klasické sociologii, není-li nic podniknuto na její *obranu*, hrozí zapomnění, protože současnost sociologické disciplíny není schopna z minulosti udržet to, co ji samu činí srozumitelnou (či vůbec živou), musí se historik sociologie postavit *před* její *dědictví* a ukázat minulost oboru nejlépe v její úplnosti, alternativně potom očištěnu na její kdoví odkud uzřenou podstatu, s nadějí, že se v minulosti současnost nějak rozpozná a nechá se jí osvětit. Příznačné je, jak velkou volnost interpretaci klasických textů taková obecná úvaha ponechává, prakticky cokoliv totiž může být *důležité*,¹⁹ tj. mnohé může být také (jako je tomu právě u Turnera) vynecháno.

To samozřejmě neznamená, že by bylo s klasiky možné nakládat zcela nezřízeně. V tomto typu literatury se však instinkt sebeobrany až příliš často vnucuje na místo rozumu, který by si otázku, *jaké dějiny sociologie psát* (a tedy otázku, jaké dějiny věd historici věd obvykle píšou), pravděpodobně nezapomněl položit. Psychologicky vzato je snad možné tuto záměnu pochopit, objektivně však vědecké kultuře sociologické obce škodí. Těžko říci, zda podobné sebeospravedlňující texty odsuzovat spíše jako média nejružnějších „teoretických“ klišé, anebo proto, že čtenáře sociologické literatury nabádají k podceňování významu předmluv a úvodů, které dobří autoři stále ještě využívají k závažným sdělením. Vraťme se však ještě jednou k Turnerovi, neměli bychom přehlédnout jednu podstatnou skutečnost: Turnerova předmluva přese všechno není prázdná. Problém samozřejmě nespočívá v samotné jeho potřebě obhájit se před kritiky, kteří pěstování historie sociologie považují za ztracený čas (a kteří ovšem jeho knihu do ruky pravděpodobně nevezmou). Není jím ani to, že Turner od prvních stránek své knihy staví, poněkud nerealisticky, každého jejího čtenáře do této skeptické role. Nešťastné je to, že takové promítání nepřátel do přátel autorovi dovoluje čtenáři *předvést* etiketou vyžadovanou sebereflexi, která jakoby se ve skutečnosti neobávala ničeho více než otázek, na něž by nebylo možné beztestně (tedy bez důsledků) odpovědět. Jinými slovy, neblahý je Turnerem šířený pocit, že lze o historii sociologie mluvit pouze v termínech užitečnosti či nadbytečnosti. A protože je odpověď snadná, lze tak velmi dobře činit i bez rozhlížení se po zkušenostech kolegů: odkazy k historikům vědy u Turnera nenajdeme.

Příklad Turnerova textu jsme vybrali záměrně proto, neboť jde o autora kompetentního, kterému bychom sotva měli chuť podsouvat jakékoliv nekorektní záměry. Pokud jde o české prostředí, najdeme podobný příklad upozadění historiografických otázek v důsledku příliš silného dojmu, že je zvně historie sociologie jako taková ohrožována, kupříkladu v předmluvě nedávno publikovaných *Dějin sociologie* Miloslava Petruska (ani o jeho odborných

¹⁹ Ke stejnému důsledku vede i taková historie sociologie, ve které se dějinami oboru zabýváme proto, „abychom se něco dozvěděli sami o sobě“ (viz Voříšek 2011).

schopnostech zřejmě nikdo nezapochybuje) a jeho spolupracovníků, mezi něž patří také autor těchto řádků (Petrušek 2011). Situace samozřejmě není totožná se situací Turnerovou: Naše *Dějiny sociologie* jsou určeny především studentům nižších ročníků vysokých škol, v žádném případě si tedy nečiní nárok na jakékoliv komplexnější uchopení dějin oboru. Na druhou stranu není sporu o tom, že i taková kniha přispívá k utváření standardu agendy historika sociologie. Připomeňme navíc, že nám jde na tomto místě výhradně o „techniky úniku“ před historiografickými otázkami ve prospěch otázky „existenciální“, a tedy o *mechanismy* upozadění či vyloučení otázek po *dobré* historii sociologie v místech, kde bychom jejich kladení očekávali. Snad nám tedy pozornost, kterou této ve svých ambicích skromné knize věnujeme, nebude vyčítána.

Petrušek hned zkraje svého textu uvádí, že je spor o to, *zda* dějiny sociologie studovat, „poněkud jalový“. K otázce, proč klasiky číst, se navzdory tomu zanedlouho a na úkor pojednání o „efektivním výkladu dějin sociologie“ vrací jako k „základní otázce“.²⁰ Umožňuje mu to zdánlivě nevinná rétorická figura, jež následuje bezprostředně za konstatováním, že nám bohužel příklady „efektivního výkladu“ dějin sociologie chybí:

A tak dějiny sociologie stojí osamoceny jako skála omývaná příbojem moderního a postmoderního vědění, na niž se můžeme s respektem dívat, která nás může iritovat nebo činit lhostejnými... Ale že tu stojí, je nesporné. (Petrušek 2011: 11)

Jde nám právě o toto: Stojí-li před námi dějiny jako skála, pak se zdá být přirozené, že nás více zajímá, zda nás k této skále příboj nevyhnutelně zaneše, než to, z jakého je kamene. Ve vší naléhavosti by se proti tomu otázka, *jakou historii psát*, vnucovala ve chvíli, kdybychom přiznali, že *dějiny sociologie před námi bez našeho přičinění nikdy jako něco daného nestojí*.

Krátká přemítání o historii sociologie

Právě předmluvy či první kapitoly historicko-sociologických monografií, jakou je i Turnerova kniha, o níž jsme mluvili výše, jsou snad pro historiografické úvahy místem nejpřirozenějším. A tak dříve, než učiníme několik pozorování z oblasti časopisecké, chtěli bychom se ještě krátce zdržet u některých textů, v nichž si autoři určitou historiografickou pozici opravdu vědomě volí.

---

²⁰ „Efektivní výklad dějin sociologie“ by měl podle Petruska mít tyto náležitosti: 1) zasazení jednotlivých autorů do dějinných (historicko-politických, společenských a intelektuálních) souvislostí, 2) propojování minulého se současným, a 3) ohled historiků sociologie na „civilizační teorie“. Tyto charakteristiky dobré historie sociologie Petrušek uvádí autoritativně, historické texty, které následují, se však tímto modelem nechávají vést spíše jen intuitivně (srv. Petrušek 2011: 10–11). Pokud jde o imperativ zasazování studovaných autorů do historických souvislostí (k nimž je třeba počítat také souvislosti institucionální), jde o vědomou metodologickou volbu (s odkazem na nové způsoby historické analýzy prosazující se ve Spojených státech) Jana Balona, taktéž člena Petruskova týmu, a to zejm. v jeho poslední práci s názvem *Sociologie v USA. Historické kontextualizace* (Balon 2011).

Na začátku své dnes již klasické *Sociologické tradice* (Nisbet 1966) zvažuje Robert Nisbet tři různé přístupy, které může historik sociologie ve své práci zaujmout. Jestliže přitom odmítá omezování se na historii osobností, stejně jako historii systémů, škol a doktrín, hlásí se naopak k historii idejí Arthura O. Lovejoye, jímž se nechává inspirovat pro čtení sociologické minulosti skrze její „elementární ideje“.²¹ To vše ovšem činí ve velkém spěchu a bez jediného přímého odkazu k historiografickým diskusím. O jedno desetiletí později Lovejoye nahradí v knize, jejímž byl Nisbet ve spolupráci s Tomem Bottomorem editorem, Joseph A. Schumpeter. Nisbet se s Bottomorem v úvodu knihy dovolává historické metody, kterou Schumpeter použil ve své *Historii ekonomické analýzy* (publikováno posmrtně v roce 1954):

Když jsme procházeli existující historie sociologie, uvědomili jsme si, že navzdory mnohým poučným studiím o konkrétních myslitelích nebo obdobích chyběla komplexní práce, která by ukázala se stejnou péčí o detail jako kniha Schumpeterova, jak se sociologická analýza rozvinula, jak byla vytvořena a proměňována různá teoretická schémata, jaký mají tato různá schémata k sobě vztah, jak vznikly teoretické diskuse, jak v nich bylo pokračováno, případně jak došlo k jejich rozřešení nebo opuštění. (Bottomore a Nisbet 1979: vii)

Ani v této práci však nejsou alternativní přístupy nijak diskutovány, jediný kontakt s historiografií přírodních věd v ní zajišťuje Thomas Kuhn. Způsob jeho užití v této knize je, troufáme si říci, pro historii sociologie poměrně typický. Bottomore a Nisbet otevírají Kuhново téma „vědeckých revolucí“, aby konstatovali, že k žádné takové revoluci v sociologii v posledních padesáti letech nedošlo. Přesto považují Kuhново schéma za metodologicky zavazující. O studiích, které jejich kniha shromažďuje, totiž prohlašují, že jsou stejně jako Kuhnova historie věd citlivé ke způsobům, jakými se přistupuje k výzkumnému předmětu. Vždy se tak zajímají o otázku, jak ke změnám v těchto způsobech dochází, zda vycházejí z proměn sociálního a kulturního prostředí nebo spíše z dynamiky teoretických debat a sociologických objevů (lze tedy říci, že externalismus či internalismus zde nemají být apriorní pozicí, ale závěrem empirické práce).

Prestiž, které Thomas Kuhn u sociálních vědců požívá, by si zasloužila vlastní studii, její ozdravná funkce by mohla být pro historii sociologie, ale také pro její filosofii, ohromná. Snad by díky ní došlo k prolomení „kuhnovského paradigmatu“, v rámci něhož dnešní sociologičtí „teoretikové“ nacházejí zvláštní klid a uspokojení, když se plně hlásí – jaksi mechanicky – k multiparadigmatičnosti sociologie, paradoxně spolu s Kuhnem a Kuhnovi navzdory. Opusťme ale tuto digresi a vraťme se k našemu problému prostupnosti historiografie sociologie s historiografií jiných, zejména přírodních věd. S dodnes populárními *Etapami sociologického myšlení* Raymonda Arona (1967) se sice ještě zdržíme na konci šedesátých let minulého století, přeneseme se však alespoň ze Spojených států do Francie.²² V předmluvě k této knize, která je souborem rozsáhlých studií o důležitých sociologických osobnos-

²¹ Jak známo, takovými elementárními idejemi se pro „sociologickou tradici“ stanou koncepty *komunita, autorita, status, posvátné a odcizení*.

²² Tuto knihu uvádíme v její francouzské verzi, neboť v ní Aron vychází ze svých pařížských přednášek. Jsme si také jisti tím, že ve francouzském prostředí dodnes platí za neopominutelnou

tech klasického období, Aron poměrně obsírně zdůvodňuje svůj výběr jím zpracovávaných autorů (Montesquieu, Comte, Marx, Tocqueville, Durkheim, Pareto a Weber). K samotné volbě přečíst zakladatelské období sociologie skrze její „velikány“ ale říká pouze tolik, že k tomuto postupu nakonec dospěl, aniž by si toho byl plně vědom (srv. Aron 1967: 17). Aron se v tomto úvodu ani jednou neodvolává na nikoho, kdo by mu mohl být při jeho historické práci vzorem. Jeho případ je pro nás ale zvláště pozoruhodný. Nelze totiž ani na chvíli pochybovat o tom, že by Aron o způsobech historické práce nepřemýšlel. Celá jeho disertační práce, kterou v roce 1938 vydal pod názvem *Introduction à la philosophie de l'histoire* (Aron 1986), byla věnována právě tomuto tématu (konkrétně „podmínkám historické objektivit“). Díky Aronovi si tedy lépe uvědomujeme, že reflexe historických metod nemusí být pro historika sociologie nutně spojena se zájmem o historii (přírodních) věd, jeho intelektuální zdroje se mohou nacházet i jinde.

Obrázek historie sociologie, která historiografické otázky zcela přehlíží, můžeme narušit také pohledem do Peelovy monografie věnované Herbertu Spencerovi (Peel 1971: zejm. 249–265) anebo do zcela současné Alexanderovy osmisvazkové antologie sociálně-teoretických textů, o níž ještě budeme mít příležitost pojednat širěji (Alexander 2001: zejm. vii–xlii). Ne snad, že by se jeden nebo druhý obklopovali historiky věd, které by považovali za své kolegy. O metodologických rozepřích historie věd je ale Peel zjevně poučen. Lze tak alespoň usuzovat z několika stran, na nichž se zabývá problémem prezentismu (whigismu). Důležitou referencí je pro něj nadto vedle Kuhna také Merton, jehož vazbu k problému vztahu historiografie sociologie a historiografie vědy podrobněji osvětlíme v následující části. V ní také pojednáme o Alexanderově diskusi s Mertonem, kterou lze číst jako Alexanderovu obhajobu svého nezájmu o historii věd. Rozdíl mezi obhájeným (či přinejmenším obhajovaným) nezájmem a nezájmem mlčícím je ovšem veliký.

Jestliže celkově nedokážeme na otázku, do jaké míry se odráží vývoj historie (přírodních) věd v historii sociologie, jasně odpovědět, můžeme snad alespoň prohlásit, že je jejich vztah méně jednoznačný, než se o něm obvykle soudí (když se předpokládá jejich vzájemná netečnost). Naše poznámky k této problematice jsou nakonec spíše jen indiciemi komplikovanosti tohoto vztahu, jehož studium by vyžadovalo více času a trpělivosti. Můžeme také říci, že jsme se dosud omezili pouze na odkrytí některých míst, z jejichž probádání by taková úplná odpověď měla pravděpodobně vycházet. V následující části, kterou plně věnujeme diskusi vyvolané Mertonovým článkem nabádajícím k emancipaci historie sociologie, pak ukážeme, jak hluboká někdy tato místa mohou být, a tedy jak pracné by ve skutečnosti bylo podat v této věci přesvědčivý výklad navzdory tomu, že se na první pohled jeho příprava nezdá náročná.

---

literaturu, o jejím současném americkém postavení oproti tomu nejsme dostatečně zpraveni. Pro její první, anglické vydání srovnej Aron (1965).

Mertonova výzva

O historii a systematicce sociologické teorie

O zvláštním postavení Roberta K. Mertona, který významně zasáhl jak do historiografie věd, tak samozřejmě také do sociologie, jsme se zmínili v první části této studie. Spíše než tato Mertonova dvojí kompetence je však pro nás v souvislosti s naší problematikou důležitější jeho snaha o potlačení sociologova přesvědčení o vlastní výjimečnosti, přesvědčení, které sociologa ve chvíli, kdy se pouští do reflexe minulosti svého oboru, nepatřičně izoluje a jeho práci poškozuje. K Mertonově studii „O historii a systematicce sociologické teorie“ (Merton 2007) se vracíme ale také proto, že ještě po půl století vzbuzuje vášně příznačně kontrastující s klidem, jenž psaní dějin sociologie obvykle provází.

Merton vychází z celkem banálního pozorování, že si sociologové nejradyji píší dějiny svého oboru sami a po svém. Studiím z oblasti historie sociologie Merton vyčítá, že se nechtějí spokojit s úlohou historických prací a místo toho se (záměrně) prolínají se sociologickou „systematikou“:

Toto svůdné, nicméně neblahé zaměňování právě platné sociologické teorie s historií sociologických idejí způsobuje, že se opomíjejí jejich zásadně odlišné funkce. Patřičné rozlišování mezi historií a systematikou [*systematics*] by mohlo vést k sepsání autentických historií. Složení těchto historií a jejich formální charakteristiky by odpovídaly těm, které nacházíme v těch zdařilejších historiích jiných věd. (Merton 2007: 8–9)²³

Směšování historie sociologie a sociologické systematiky (živé sociologické teorie) není pro Mertona pouhým směšováním žánrů, pro historii sociologie představuje totiž bariéru v přiblížení se historiím jiných věd, kterým by se za jiných okolností mohla více podobat (a se kterými by si také měla co říci – zde Mertona snad oprávněně doplňujeme).²⁴ Sociologové, kteří se sami zmocňují dějin svého oboru, totiž zcela přehlížejí vývoj, ke kterému došlo na poli historie věd, z něhož se sami *de facto* vylučují. Merton dokonce poukazuje na jakési převrácení rolí, kdy historici jiných věd stále častěji přijímají sociologické metody a techniky výzkumu, zatímco historici sociologie (tedy sami sociologové) se drží takového pojetí historie, které se jinde považuje za příliš úzké a prakticky přežitě (srovnej Merton 2007: 9–10). Historie věd má podle Mertona za úkol ukázat, jak se různé disciplíny utvářely, a nikoliv pouze zaznamenávat chronologický řád jejich obsahů či shromažďovat biografie velkých osobností.

Historie sociologie smíšená se sociologickou teorií, jejíhož dění se chce účastnit, je tedy podle Mertona něčím anomálním, jde o „bídne zkoncipovaný hybrid“ (*poorly thought-out*

²³ Pro lepší srozumitelnost zde osamostatněného úryvku překlad upravuji (viz Merton 1967: 2).

²⁴ O potřebě rozlišení mezi sociologickou „systematikou“ a „historií“ se Merton nezmiňuje poprvé. Stejný požadavek vznesl již na konci čtyřicátých let v reakci na esej T. Parsonse o postavení sociologické teorie a ovšem také v úvodu ke své *Sociální teorii a sociální struktuře* (první vydání 1949), kterou podle jeho vlastních slov právě tento princip cele prostupuje (srv. Merton 1948, 1957). Z textu z roku 1967 zde vycházíme proto, že jde o poslední a nejrozpracovanější Mertonovu formulaci tohoto problému.

hybrid). Merton si samozřejmě uvědomuje, že sociologie má k takovému vybočení z pravidla zvláštní dispozice. Tendenci ke směřování historie a teorie, stejně jako převahu výše popsaného typu historických studií, jejichž je sociologie předmětem, Merton spojuje s veskrze nekumulativním charakterem sociologie samotné. Protože se do současné teorie minulost nevstřebává, protože původní informace zůstává trvale užítkovatelným, přímým podnětem, musí se k historii oboru (typicky ke „klasikům“) obracet nejen historik, ale také každý sociolog jako sociolog (srv. Merton 2007: 60–65). Z povahy oboru spíše než z nějakého zvláštního naladění sociologovy duše vyplývá i tendence k antecendismu (*adumbrationism*), tedy k horlivosti, kterou sociologové projevují při vyhledávání „předchůdců“ idejí současné teorie. Snaha sociologů (především, avšak nikoli pouze v 19. století) o vytvoření „sociologických systémů“ totiž obor naplnila soutěžícími myšlenkovými systémy, jejichž konfliktem se historické práce nechávají snadno strhnout. Sociologové jsou tak odváděni od historických analýz rozvoje sociologické teorie ve prospěch přemítání o originalitě idejí, které k daným systémům patří. Při něm si navíc nepočínají zrovna nešťastněji: Jejich zápal při prokazování zásluh toho či onoho systému, či naopak bezvýznamnosti systému konkurenčního, je vede k vytváření falešných kontinuit. Skutečná geneze idejí bývá nezřídka nahrazena fikcí:

Rozdíl mezi skutečnými anticipacemi a pseudoanticipacemi není rozhodně jasný a vyhraněný. Ale přesto, podlehe-li historik pohodlnosti a nechá-li každý stupeň podobnosti mezi starými a novými formulacemi projít jako anticipaci, ve skutečnosti nepíše historii idejí, nýbrž jejich mytologii. (Merton 2007: 29)

Z „historika“ sociologie, který není s to rozlišovat mezi anticipacemi, pseudoanticipacemi, předobjeveními (*prediscoveries*) a předznamenáními (*adumbrations*) se podle Mertona stává antikvář, který historii sociologie rozhodně nijak neprospívá (srv. Merton 2007: 35).

Zjevně nešťastný způsob, kterým sociologové historii svého oboru pěstují, Merton přitom nepovažuje za žádnou fatalitu. Povaha sociologie k němu sice svádí, nemůže však být řeč o nevyhnutelnosti. Jistě, sociologie se svým vztahem k vlastní minulosti odlišuje od přírodních věd, je-li však tento její vztah k minulosti kultivován, je-li prožíván zdravým způsobem, emancipaci historie sociologie nezamezuje. Merton uvádí čtyři „funkce“, jež autoři sociologických textů klasikům propůjčují a které, jak lze vyrozumět, na rozdíl od výše diskutovaných pokřivení považuje za legitimní.²⁵ Studium vlastní minulosti Merton tedy sociologům nezakazuje: „Má-li ale tato jejich činnost být přínosem, a ne pouze formálním uctíváním, mají-li dřívějších formulací teorie spíše *využívat* než je pouze oslavně připomínat, musejí vidět rozdíl mezi scholastickou praxí komentářů a exegezí a vědeckou praxí přesahování předcházející teorie. A co je nejdůležitější,“ a těmito slovy Merton celou svoji studii

---

²⁵ Ke klasikům sociolog odkazuje zprvte tehdy, když zjišťuje, že výsledky jeho práce jsou opakováním objevů minulosti. Vrací se k nim ale i ve chvíli, kdy je tato podobnost mezi minulými a současnými objevy slabší a jedná se spíše jen o jejich souznění. Klasiky je také možné využít k přezkoumání vlastních idejí, třebaže se staršími postoji nejsou v jednoznačné shodě. Klasici nám konečně podle Mertona poskytují model intelektuální práce, pomáhají nám v třibení vkusu a soudnosti při identifikaci *dobrého* sociologického problému (srv. Merton 2007: 61–63).

uzavírá, „sociologové musí rozlišit mezi dvěma různými úkoly – rozvojem historie sociologické teorie a rozvojem její současné systematiky“ (Merton 2007: 65).

Že v Mertonově textu nacházíme hned několik důležitých motivů, se kterými jsme se setkali v diskusích o historii věd, není snad nutné po tomto jeho dlouhém shrnutí nijak zdůrazňovat. Je očividné, že zde Merton kritizuje pozitivistické rysy příliš úzkoprse pojaté historie sociologie, která se mu ve svém vývoji zdá zaostávat za vývojem historií jiných vědeckých oborů. Mertonova výzva je ale především voláním po „profesionalizaci“ historie sociologie, která by měla historiky sociologie ke sblížení s historiky jiných disciplín přirozeně dovést.

Nová historie sociologie

Podívejme se nyní na dvě studie, které s odstupem času (v druhém případě se dostaneme až do naší současnosti) na Mertonův programatický text reagují, aby ho – jak se domníváme – více či méně nepozorovaně zbavily jeho ostří. Budeme se snažit ukázat, že se tak stalo z nedostatečných důvodů a na úkor prostoru, který Merton pro diskusi o *dobré* historii sociologie otevřel.

Na začátku 80. let se k Mertonově výzvě vrátil Robert Alun Jones v textu o „nové historii sociologie“, kterou do jisté míry vnímal právě jako naplnění Mertonova programu (Jones 1983). Jestliže si Merton mohl stěžovat na to, že sociologové zmatky mezi teorií a historií udržují navzdory (v jeho době) právě probíhajícímu rozvoji historie věd, konstatuje Jones, že bylo jeho volání po přenesení „nové historie věd“ do sociologie vzápětí vyhověno. Tento vývoj je přitom podle Jonese vhodné zasadit do širšího kontextu, neboť Mertonova výzva k proměně historie sociologie měla své protějšky také v jiných disciplínách, které sociologii v tomto ohledu dokonce přeběhly (Jones odkazuje zejména k G. W. Stockingovi v historii antropologie a Q. Skinnerovi v historii politického myšlení). Ani v sociologii ale nebyl Merton tak docela osamocen. Jones upozorňuje především na historiografickou pozici již zmiňovaného J. Y. Peela (Peel 1971), která byla podle jeho názoru dokonce „radikálnější“ (tj. bližší Kuhnovi a zejména Skinnerovi) než pozice Mertonova. Pro samotný výčet příspěvků k „nové historii sociologie“ se tak Jones řídí kritérii, která získává právě sloučením Mertonovy výzvy s jeho „radikálnějšími“ současníky.

Jones ve skutečnosti považuje Mertonovo volání po nové historii sociologie za „pozoruhodně konzervativní“ (Jones 1983: 454). Zaměřením se na kontinuitu v sociologické teorii se Merton podle jeho soudu dostává do konfliktu s Kuhnem, který má na nástupu nové historie vědy zvláštní zásluhu. Merton se sice ospravedlňuje tím, že se i podle Kuhna většina vědců po většinu času nachází v režimu „normální“ vědy, Jones se však domnívá, že tento argument nemůže na půdě multiparadigmatické sociologie obstát. Za příliš omezený považuje Jones také Mertonův pozitivní program, který vyvozuje z jeho kritiky historie sociologie, jež se spokojuje se studiem sociologických textů. Jít za „veřejné záznamy“ (*public records*) sociologie podle Jonese sotva stačí k tomu, aby mohl historik skutečně rozlišit tak, jak si to Merton (podle Jonese zcela oprávněně) přeje, mezi skutečnými a zdánlivými předchůdci, opakovanými objevy, anticipacemi či pouhými minulými nástiny současných teorií (srv. Jones 1983: 454–455). Jones ale také vyjadřuje lítost nad tím, že Merton dostatečně nespécifikoval

povahu vztahu, který by měl mezi systematikou a historií sociologie po jejich jasném rozlišení zavládnout. Tato nedořečenost, domnívá se, vystavuje Mertonovy pokračovatele nepřijemným obviněním z toho, že emancipovanou historii sociologie sociologům zcela odcizují: K čemu číst klasiky, nevěříme-li tomu, že v nich alespoň občas nacházíme ideje, jejichž platnost nepodléhá času? „Nová historie,“ píše Jones, „se tak zdá dosahovat historické přesnosti a přesnosti na úkor jakéhokoli ospravedlnění jejího provozování jako takového“ (Jones 1983: 463).

Hodnocení, zda jsou Mertonovy nároky spíše umírněné nebo odvážně progresivní, pro nás samo o sobě nemá velký význam. Mnohem důležitější je pro nás povšimnout si toho, jak Jones Mertonem otevřené pole takřka nepozorovaně uzavírá právě ve chvíli, kdy se zdá Mertonův obecný požadavek na oddělení historie sociologie od sociologické teorie bránit. Hledá totiž u Mertona návod na *správnou* „novou historii sociologie“, zatímco podle našeho názoru je Mertonovu výzvu vhodnější interpretovat tak, že otevírá prostor pro *historiografii* sociologie, tedy pro *diskusi* o tom, *jakou historii sociologie provozovat*. Uspěchanost vede Jonese k tomu, aby za „radikálnější“ považoval tu metodologickou pozici, která takový prostor bez zaváhání zaplní. To ale *de facto* činil každý minulý historik sociologie; radikální je naopak tento prostor udržet otevřený. Na to, jak Jones Mertona znehodnocuje, se nyní podívejme podrobněji.

Jonesova výčitka, že Merton dostatečně nevymezil vztah, který by měl systematiku s historií sociologie po jejich přísném rozlišení spojovat, je ve skutečnosti sama výrazem jeho „konzervativního“ reflexu. Jones zkrátka není dostatečně radikální k tomu, aby alespoň na chvíli připustil možnost, že by jasným odlišením historie sociologie od sociologické teorie mohlo být míněno jejich skutečné odloučení. Přijatelnost Mertonovy výzvy tak Jones podmiňuje předcházejícím vyjasněním tohoto vztahu: pokud nadále nemají být historie sociologie a sociologická systematika tímtéž, musí být podle něj historie sociologie pro současnost oboru nějakým způsobem alespoň „užitečná“. To se nám zdá samo o sobě problematické, Jones ale navíc dává této „užitečnosti“ konkrétní tvář, a to bez váhání, přesvědčen o tom, že pouze *tato jeho odpověď* realizaci Mertonova „separatistického“ programu vůbec *umožňuje*. Užitečná je podle Jonese historie sociologie pro současnost oboru pouze v té míře, v jaké ukazuje, že vše, co bylo v minulosti považováno za „nadčasovou pravdu“, se nakonec ukázalo být pravdou relativní. „[P]oučit se o tom,“ věří Jones, „jistě znamená poučit se o mnohem obecnější pravdě – nikoliv pouze o minulosti, ale také o nás samých“ (Jones 1983: 463).

Někdo by mohl mít takové tvrzení za banální a sotva hodné pozornosti, je v něm ale také možné najít předmět (vědecký fakt) i program (relativismus, či možná lépe „relacionismus“ anebo také historismus) historie sociologie, o kterých by si Merton přál moci pochybovat. V Jonesově podání je Merton tímto předmětem a tímto programem naopak předem svazován (neboť mají být *podmínkou* uskutečnitelnosti jeho separatismu). Jinými slovy: prostor, který Merton svoji výzvou k odlišení sociologie od historie sociologie otevírá, Jones nepozorovaně svým řešením „problému odloučení“ *předem* zaplňuje. Jones takto převrací pořadí, v němž je podle Mertona třeba o historii sociologie a její systematice uvažovat, totiž nejprve jako o rozdělených programech, které si teprve jako takové k sobě mohou hledat cestu zpět (srv. Merton 2007: 3). Jones tedy Mertona nedoplňuje, ačkoli se to tak může na první pohled

zdat; zpronevřuje se jeho zadání, protože nedokáže respektovat jeho požadavek, aby historie sociologie nebyla sociologickou systematikou určována.

Na postpozitivistické cestě zpět

O dalších bezmála dvacet let později – dostáváme se tedy víceméně do současnosti – se k Mertonově výzvě vrací Jeffrey Alexander (2001). Pokud jde o diagnózu, dává Alexander Mertonovi za pravdu: Ano, sociologové stále mají sklon ke směšování historie sociologie a její systematiky. Snažit se tomuto směšování historie s teorií udělat přítrž je však podle Alexandera nešťastné.

Mertonova výzva k emancipaci historie sociologie vyplývá podle Alexandera z jeho pozitivismu dávno překonaného postpozitivismem, ke kterému se Alexander sám hlásí. „Pozitivistické vyznání“ (*positivist persuasion*) přiřazuje sociologii k přírodním vědám, a tak si nemůže nepřát vykládat také její dějiny po vzoru historie přírodních věd. Pozitivismus nejen že klade na sociologii nároky, které tato disciplína není s to ze své podstaty naplnit, chybná je i jím podávaná deskripce sociologických postupů. Podobným způsobem, připomíná Alexander, se ostatně pozitivismus mýlil i na půdě přírodních věd, jejichž přísný empirismus (ne-li sensualismus) byl vždy více jeho přáním než jejich skutečností. Pokud historici a filosofové věd posledních třiceti (a dnes tedy čtyřiceti) let pozitivistickou iluzi na půdě přírodních věd docela rozpustily, proč by právě sociologie, ptá se Alexander, měla v této iluzi setrvávat?

Merton, tvrdí Alexander, se ve svém textu snaží tuto pozitivistickou iluzi, ono „pozitivistické vyznání“, naopak obhájit. Chce totiž připravit sociology o jejich klasiky, když vyzývá ke srovnání kroku s přírodními vědami, které na své klasiky neváhají zapomenout. A protože Merton vysvětlil potřebu přímé zkušenosti sociologů s klasiky nekumulativní povahou jejich oboru, znamená to, domnívá se Alexander, že si Merton přeje ze sociologie učinit kumulativní disciplínu: je tedy pozitivistou.

Jinými slovy, v Mertonově idealizovaném a pozitivistickém světě interpretace sociologických klasiků a kritický diskurs, který je kolem nich spřádán, sice přetrvávají, stanou se však náplní oboru zvaného historie sociologie, a nikoliv sociologie samé, ať už v její teoretické nebo empirické formě. (Alexander 2001: xii)

Nelze než přiznat, že Merton této Alexanderově konstrukci ve svých dřívějších formulacích problému rozlišování historie sociologie a sociologické systematiky přinejmenším nahrává. V obou textech z konce čtyřicátých let, o kterých jsme se zmínili na počátku tohoto oddílu, se totiž odvolává na zřejmost, se kterou teorií od historie rozlišují například lékaři nebo biologové a se kterou by tak po jejich vzoru měli činit i sociologové – „jakmile je toto vyřčeno,“ píše Merton, „zdá se to být natolik jasné, že nás to nemůže neobtěžovat“ (Merton 1957: 4). „Systematiku“ přitom v obou textech shodně charakterizuje jako „přísně selektivní nahromadění (*accumulation*) těch malých částí starší teorie, které se až doposud osvědčují v testech empirického výzkumu“ (Merton 1957: 5). Naopak historii sociologie se Merton v těchto textech skutečně zdá svěřovat vše, co se do platného poznání nevejde: „Proti tomu do historie sociologie spadá také mnohem širší masa koncepcí, které se v konfrontaci

s empirickým testem rozletěly na kousky. Spadají do ní také nešťastná východiska, archaické doktríny a neplodné omyly minulosti“ (Merton 1957: 5). Jestliže ve své poslední formulaci této problematiky, tedy v textu, z něhož jsme zde dosud vycházeli a který ovšem komentuje i Alexander, žádné jednoznačné přihlášení se k přírodovědnému modelu věd nenajdeme, nelze zároveň přehlédnout, že se v něm Merton od svých dřívějších formulací ani výslovně nedistančuje.

A přece je tento Alexanderův argument znamenitou ukázkou toho, jak se lze zřetěžením drobných (či méně drobných) dezinterpretací nechat dovést k politováníhodné zatvřelosti. Sami jsme viděli, že Mertonova výzva k poctivému rozlišování sociologické teorie a historie sociologie rozhodně nebyla nabádáním k tomu, aby historici sociologie klasiky sociologům docela zcizili. Lze mít v této souvislosti za příznačné, že když Alexander vypočítává role klasiků v současné sociologii, přestává si Mertona, který podal vlastní takový výčet, docela všimát. V opačném případě by totiž sotva mohl výklad o Mertonově odsunutí klasiků za hranice sociologie udržet. Proti Mertonovi se Alexander rozhodl jít nikoliv argumenty, nýbrž uhrančivostí, kterou každé rozhodné zaujetí stanoviska vyvolává. Přesněji řečeno, Alexander se nestaví proti Mertonovi, nýbrž se vrací před něj. Že sociální věda není stejné povahy jako věda přírodní, že její poznání nepostupuje kumulativně, nýbrž organizuje se do alternativních, často simultánních tradic, Merton věděl také. Právě touto povahou sociologického poznání vysvětloval převládající typ historického bádání, které v sociologické minulosti hledá především vývojové linie, které je fascinováno předchůdci a následovníky, které je bádáním bez fantazie, ačkoliv nezřídka fantazíruje (vytvářením falešných genealogií). Historii sociologie je ale podle Mertona možné psát lépe; vyzýval k její emancipaci, k opuštění té její podoby, která by pro ni byla *určována* podobou sociologické teorie. O čtyřicet let později Jeffrey Alexander ve své antologii předkládá „dlouhou, klikatou, někdy slavnou a vždy podmanivou historii sociologické teorie a sociologického výzkumu způsobem, který se od tradičních přístupů spíše odlišuje“ (Alexander 2001: vii). Čím? Alexanderovým „návrhem“ (*to suggest*), aby se vyšlo z ideje, že se „v srdci sociologického bádání nachází relativita“ – sociologie se nepodobá přírodním vědám, není si nikdy tak jistá, jak jsou si jisty ony, mívá politické ambice, není kumulativní, nepostupuje lineárně, je organizována do plurality soupeřících tradic. Možná. Merton ale vstoupil právě do tohoto místa – varováním před nešťastným Alexanderovým závěrem: Jako historikové sociologie studujme tyto tradice.

O předmětu historie sociologie a jejím textu

Způsob, jakým čteme Mertonovu výzvu, je nyní již dostatečně jasný. Merton podle naší interpretace historii sociologie od sociologické teorie neodděluje ani tak vyloučením textů „minulosti“ z korpusu aktivních děl sociologie, nýbrž tím, že chce historikovi sociologie poskytnout větší svobodu při volbě jeho výzkumných otázek. Nakonec jde tedy „pouze“ o to oddělit otázky historika sociologie od otázek sociologa. Naopak kdo podezírá Mertona z úsilí rozdělit tyto dva obory tak, aby měl každý svůj vlastní studijní materiál, činí tak podle našeho názoru neprávem. Z Mertonova hlediska totiž historie sociologie a sociologická teorie mohou svůj materiál sdílet, nemají ale (nebo přinejmenším nemusejí) sdílet svůj předmět.

Tento motiv bychom nyní chtěli rozvinout, a to v návaznosti na úvahy o historii přírodních věd, v krátkém exkursu do základů filosofie francouzského epistemologa Georgese Canguilhema. Naši studii pak zakončíme rozpracováním Mertonovy poznámky (jež u něj vystupuje v roli argumentu) o povaze klasického textu.

Jaký předmět historii sociologie svěřit?

Právě Georges Canguilhem totiž klade na „vlastní cíle“ historie věd zvláštní důraz, neboť předmět historie věd nemá podle jeho názoru s předmětem vědy nic společného (srv. Canguilhem 2002: 17). Každá věda, a tedy i ta, která se zabývá dějinami věd, musí ještě dříve, než může říci cokoliv pravdivého, vystavět předmět, o němž chce vypovídat. Jinými slovy, vědecký diskurz se vztahuje k *vědeckému*, a nikoli *přirozenému* předmětu. Přistoupíme-li na toto rozlišení mezi přirozeným a vědeckým předmětem, oddělíme tím podle Canguilhema také předmět věd od předmětu historie věd: historie *neopakuje* minulost věd, nýbrž tuto minulost *studuje* (a tedy z ní svůj předmět vybírá).

Poznávat vědecký předmět minulosti by znamenalo nabývat takové poznání, které by bylo ihned třeba označit za „přežitě“ (*connaissance périmée*). Canguilhem přitom nepomýšlí ani tak na zákonité překonávání staršího, méně úplného poznání, ale především na proměny jeho předmětu. Vědomí *historičnosti vědeckého předmětu* je podle Canguilhema v samotném základu historie věd:

Historie věd, to je explicitní uvědomění si toho – a jde přitom o uvědomění vyjádřené ve formě teorie – že jsou vědy kritickým a progresivním diskurzem usilujícím o to určit, co má být v naší zkušenosti považováno za skutečné. Předmět historie věd je tedy předmětem, jenž se nám nenabízí jako něco daného, nýbrž jehož podstatným charakterem je nedokončenost. (Canguilhem 2002: 17–18)

Pro Canguilhema je tato úvaha prostředkem ke kritice *externalismu* i *internalismu*, neboť oba tyto přístupy se právě směřování předmětu věd s předmětem historie věd dopouštějí. Oba hřeší tím, že za předmět, jímž by se měla historie věd zabývat, prosazují *vědecký fakt*, tedy předmět samotných věd. To, že zastánci prvního přístupu vědecký fakt vysvětlují odkazem na sociální, ideologické nebo ekonomické faktory, zatímco zastánci přístupu druhého upírají veškerou pozornost na samotné „vědecké“ postupy badatelů, je z Canguilhemova hlediště druhotné.

Ve shrnutí hlavních tendencí historie věd, které jsme poskytli v první části naší studie, jsme se zmínili o specifčnosti francouzské tradice, ve které na rozdíl od anglosaského proudu zdaleka nepanuje shoda stran zavrženíhodnosti *presentismu*. Canguilhemův přístup je toho typickým příkladem. Namísto rekonstruování pravd, které čas připravil o předmět, k němuž se vztahovaly, dává Canguilhem přednost takové historické práci, ve které historik – opíraje se o současný stav vědecké disciplíny – sám svůj předmět určuje a snaží se rekonstruovat jeho biografii. Historie věd tak pro Canguilhema není ani tak „mikroskopem duše“, který by dovoloval zahlédnout vytváření vědeckého faktu, jako spíše „soudní síň“ (*le tribunal*), v níž se z věd minulosti vybírá pouze to, co lze považovat za minulost současné vědy.

Předmětem historického diskurzu je totiž historicita vědeckého diskurzu, a to v té míře, v jaké tato historicita odpovídá uskutečňování určitého vnitřně normovaného projektu. Toto jeho uskutečňování je ale poznamenáno různými nehodami, je zpoždováno a vychylováno různými překážkami, je přerušováno krizemi, a tedy momenty posuzování a pravdy. (Canguilhem 2002: 17)

Tato slova stojí za zopakování: Předmětem historického diskurzu je historicita vědeckého diskurzu... Historie věd by podle Canguilhema měla pojednávat o pracném vytváření věd, jak je dnes známe. Neznamená to ale, že bychom měli tomuto programu ihned přiřítat teleologickou tezi. Vědecký „projekt“ je zde chápán *rekurentně*, Canguilhemovo pojetí nepředpokládá, že by byl současný stav vědy „logickým“ důsledkem jejích minulých stavů, nesetkáme se u něj s žádným „přirozeným“ spěním vědy k současnosti. Mají-li vědy dějiny, pak proto, že v jejich biografii najdeme historické *události*, a tedy osudy, které si historik nepřeje jakkoliv „vypočítávat“, nýbrž zaznamenat. Historie věd je, řečeno s Foucaultem, který na Canguilhema později naváže, *historií přítomnosti*.

Přínosem správně pochopené historie věd se nám zdá být to, že odkrývá ve vědě dějiny. Dějiny, to podle nás znamená cit pro možnost. Poznávání není ani tak zakopáváním o skutečnost, jako spíše stvrzováním možného tím, že je učiněno nutným. Geneze možného se tak stává stejně tak důležitou jako důkaz nutného. (Canguilhem 2009: 58)

Důrazem, který zde s Canguilhemem klademe na *dějiny*, chceme samozřejmě předejít kritikám, jež by mu vyčítaly ochotu zaměstnat historii věd spřádáním historických fikcí. Ničemu se Canguilhem nepřeje vyhnout tolik, jako právě historické regresí, která namísto skutečné biografie sledovaného problému (jež se pro něj pojí k určitému pojmu) vypráví příběh o pozvolném narůstání Pravdy. Taková „historie“, která si v minulosti vědy všímá pouze toho, co má hodnotu pravdy (z hlediska přítomnosti), je stejně nedostatečná jako ta, která sledovanou problematiku svazuje do předem vytyčeného prostoru, jež historik určí jako relevantní. Nutné je naopak podle Canguilhema sledovat skutečnou biografii problému – veškerá její vlákna, stejně jako její celý, kritériem pravdivosti neretušovaný průběh. Pierre Macherey velmi vhodně upozorňuje na to, že pojetí historie věd, které Canguilhem odmítá, ve skutečnosti žádné *dějiny* neodkrývá, neboť za ně vydává něco, co je ve skutečnosti pouze chronologicky uspořádanou současností. Časovost takových dějin, píše Macherey, je jen logikou v přestrojení:

Máme-li si od Canguilhema vypůjčit jeden z jeho obrazů, jsou [v tomto chybném pojetí historie věd] minulé teorie pouhými „repeticemi“ té teorie, která přichází naposledy, a to zároveň v divadelnickém slova smyslu, ve kterém repetice předchází představení, a v jeho běžném významu *rekapitulace*. Protože se máme od začátku až do konce setkávat s jednou a toutéž věcí, *neděje se mezi začátkem a koncem nic*. (Macherey 2009: 41–42)

Canguilhemův pozitivní program musí uspokojit zdánlivě paradoxní zadání: respektovat pojem *dějiny*, který od historika vyžaduje otevřenost vůči *událostem*, a přitom událostmi minulost nerozdrobit na momenty bez vztahu k současnosti (právě to je vyjádřeno výše užitým výrazem „projekt“). Řešením se pro Canguilhema stala historie věd zaměřená na dějiny

(vědeckých) pojmů.²⁶ O její povaze si zde sice již bohužel nestačíme nic bližšího říci, pro naše bezprostřednější potřeby si však z Canguilhema vezmeme alespoň jedno: Otázku, jakým předmětem se má historie věd (pro nás historie sociologie) zabývat. Nechceme-li se jako historici stát pouhými badateli minulosti, nechceme-li ani minulost vyplňovat jen nejasně čitelnou současností, pak si lze s Canguilhemem naléhavost této otázky jasně uvědomit.

Čím je sociologický text?

Druhý Mertonův motiv, jehož rozpracováním naši studii zakončíme, je otázka povahy klasického textu a z ní vyplývající důsledky pro historikovu práci. Když se Jones zmiňuje o Mertonově kritice takové historie sociologie, která se plně opírá právě o studium textů, vyvozuje z ní, že Merton historiky nabádá k otevření se alternativním studijním zdrojům. Tak tomu skutečně je, stojí však za pozornost, že Merton od textů hned tak docela neutíká. Ptá se totiž – a právě v tomto bodě bychom na něj chtěli navázat –, jakým způsobem máme k textům přistupovat, čím vlastně vědecké texty jsou a jaký je jejich vztah k vědecké praxi. Mertonovy poznámky o povaze vědeckého (sociologického) textu je tak možné využít k úvahám o způsobech, jakými s textem nakládat.

Podle Mertona je nutné si uvědomit, že se mezi hotovým textem (kterým je nesena teorie) a vědeckým bádáním nachází hluboká propast:

Vědecká stať či monografie zpravidla mají bezvadnou podobu (*immaculate appearance*), která reprodukuje nanejvýš jen nepatrnou část intuitivních skoků, nesprávných východisek, omylů, nepřesných závěrů a šťastných náhod, jimiž se to ve zkoumání ve skutečnosti jen hemží. (Merton 2007: 11)

Chceme-li tedy psát dějiny vědeckého bádání, sotva se lze spokojit s tím, co je třeba považovat za pouhou jeho fasádu. To, že se v hotovém textu nezračí skutečný postup bádání, věděl podle Mertona v 17. století již Bacon, stejně jako celá řada dalších myslitelů, kteří ke stejnému poznání dospěli po něm. Na racionalizaci, jíž se obvykle v textech dostává skutečným vědeckým postupům, tak upozorňuje například fyzik A. A. Moles, kterého Merton v této souvislosti cituje jako jednoho ze svých současníků, stejně jako biologka a filosofka biologie Agnes Arber, jež tuto poznámku dále rozšiřuje. Pro Arber již nejde jen o racionalizovaný popis ve skutečnosti nepřilíš spořádané praxe, ale o celkovou strojenost textu, který musí počítat se svým čtenářem (a jehož strukturujícím cílem je tedy srozumitelnost).

Ohromný rozdíl mezi způsobem bádání a způsobem expozice zdaleka není ničím, co by se týkalo pouze biologie. V mnoha oblastech intelektuálního života je dosahováno závěrů na základě intuíce, teprve později k nim bývá dostavěna jasně osvětlená cesta. (Arber 1964: 47–48)

Skutečné postupy Gausse, Newtona, Spinozy či Hegela zkrátka nemají s těmi, které se objevují popsány v jejich spisech, mnoho společného. Strojenost textu ale není vždy

---

²⁶ Dnes již klasickým příkladem je Canguilhemovo studium pojmů „normálního“ a „patologického“ (Canguilhem 2005).

připsatelná pouhé snaze o srozumitelnost. Arber na jiném místě připomíná, že k expozici vědeckého postupu, která bude skutečný postup docela převracet, může badatele přimět také dobový vědecký model. K tomu podle ní docházelo například při rozvíjení eukleidovské geometrie, kdy muselo být veškeré bádání *prezentováno* jako bádání podřízené principům dedukce. Dnešní vědec, který ke svým výsledkům dospěje třeba prostřednictvím analogie, se bude zase snažit své práci – a nejen svému důkazu – vtisknout induktivní formu (srv. Arber 1944).

Tato poznámka o rozdílu mezi vědeckou prací a jejím psaným výrazem je podle našeho názoru mnohem méně triviální, než by se mohlo na první pohled zdát. Již jsme se jednou zmínili o významu prací Quentina Skinnera, který obnovil historii idejí rozpracováním otázky, jak porozumět klasickému textu. Skinner však vychází z představy, která se nám nyní bude zdát příliš prostá, totiž že k pokřivení interpretace textu dochází obvykle na straně čtenáře, jenž nedokáže jeho smysl správně uchopit. Text sám jako by byl pro Skinnera vždy něčím pevným, materiálem, který sám o sobě nikdy neklame.²⁷

Shrňme alespoň v hrubých rysech Skinnerovu analýzu. Interpret, který věří v možnost porozumění dílu co nejdůkladnějším čtením *z jeho nitra*, si podle Skinnera dostatečně neuvědomuje, že k textu vždy a nevyhnutelně přistupuje v určitém *duševním naladění* (*observer's mental set*), tedy s jistým percepčním přednastavením, které činí jeho uchopení textu obtížněji kontrolovatelné. Skinner ukazuje, a ovšem na příkladech ilustruje, že žádný text nikdy nemůžeme číst tak docela bez „pomoci“ zvenčí; snaha o takové studium textů, které se chce omezovat pouze na to, co který autor *řekl*, podle Skinnera vede častěji k vytváření „mytologií“ než k psaní opravdové historie.²⁸ Úsilí porozumět textu *z jeho nitra* podle Skinnera naráží na neschopnost tohoto postupu vypořádat se s rozdílem mezi tím, co čtený autor *řekl*, a tím, co můžeme tvrdit, že řečeným *minil* (srv. Skinner 1969: 31). Někteří historikové idejí se proto jako ke zdroji porozumění díla raději obrací k jeho *kontextu*. I k této technice je ale podle Skinnera nutné stavět se s rezervou, jakkoli je třeba uznat, že studium (sociálního) kontextu může k porozumění textu napomoci. Velmi často totiž tento postup stojí na neoprávněném ztotožňování *vysvětlení* (kdy jsou jednotlivá tvrzení vztahována k sociálnímu kontextu jako k jejich příčině) a *porozumění* (to se nemůže spokojovat s pouhou identifikací autorovy motivace k tomu nějaké tvrzení vyslovit, ale musí také v pronesení daného tvrzení rozpoznat záměr jeho autora něco *vykonat*) (srv. Skinner 1969: 39–48).

²⁷ Totiž není-li autorovým záměrem klamat. Tuto možnost Skinner připouští v diskusi s Leo Straussem, který se zabýval právě interpretací textů, o jejichž autorech se předpokládá, že z obavy z pronásledování sdělovaný smysl záměrně ukrývají „mezi řádky“ (srv. Skinner 1969: 21–22). Skinner se k této Straussově interpretační metodě staví skepticky, i když její užitečnost ve zvláštních případech nepopírá. Pro nás je důležité to, že Skinner celkově vzato k textu přistupuje jako k přímému a zřejmě i plnému výrazu myšleného.

²⁸ Přílišná horlivost interpreta, který rozpoznává v každém detailu autorova textu výraz očekávané doktríny, nebo také vynucování si koherence, o níž studovaný autor vůbec nemusel usilovat, takové jsou dvě z mnohých podob řečených mytologií, jejichž výčet zůstává, troufáme si říci, i pro každého dnešního čtenáře historických prací věnovaných sociologii strhující (srv. Skinner 1969: zejm. 7–39).

Skinnerovo řešení vlastně napravljuje pojetí *kontextu*, ze kterého má být studovanému dílu porozuměno. Protože je přesvědčen o tom, že „porozumět“ textu znamená postihnout jím nesený smysl (*intention to do*) i jeho ilokuční sílu (*intention in doing*), je podle Skinnera nutné rekonstruovat jeho *lingvistický* kontext. Ten má interpretovi umožnit ze souboru sdělení, jež mohlo dané dílo nést, určit to, které bylo autorem skutečně zamýšleno (srv. Skinner 1969: 49). K rekonstrukci tohoto lingvistického kontextu může být nezbytné seznámit se s kontextem sociálním, již však nepůjde o to dílo z takového kontextu vysvětlovat podle modelu příčina-následek; sociální kontext se naopak stane součástí lingvistického přístupu (*linguistic enterprise*), neboť bude nově chápán jako omezující rámec možných významů řečeného:

[K]ontext může být sám o sobě užíván jako jakýsi odvolací soudní dvůr při testování relativní pravděpodobnosti intencí, které [interpret autorovi] připisuje a které jsou vzájemně neslučitelné. (Skinner 1969: 49)

Jak jsme již naznačili, domníváme se, že je v těchto úvahách možné jít dále. Pro Skinnera je problematické *porozumění* textu, nikoliv text sám, na jehož povahu artefaktu v námi analyzovaném textu upozorňoval právě Merton: Vědecký text je výkladní skříní, nikoliv záznamem vědecké práce. To sice není se Skinnerovým pojetím textu jako ilokučního aktu v rozporu, je ale zřejmé, že porozumění textu není jediný úkol, který si historik vědy (sociologie) může chtít stanovit. Jak může naopak vypadat „kritika“ textu, si nyní předvedeme na metodě „symptomálního čtení“ navržené francouzským filozofem Louisem Althusserem.

Reinterpretace Marxe, kterou v polovině šedesátých let minulého století Althusser nabídl (Althusser a kol. 1996), je dnes považována za nepřesvědčivou. Althusserův strukturalismus totiž Marxe zpracovává způsobem, který se zdá flagrantně neohledupný k Marxově sebezpochození.²⁹ Na Althusserově projektu je však něco fascinujícího. Jeho práce (a práce jeho kolegů³⁰) je neobyčejně stimulující; po nespočetných výkladech, kterých se Marxovu dílu dostalo, se na něj totiž Althusser dokázal podívat zcela novým způsobem, k čemuž se v úvodní studii knihy velmi pečlivě připravuje. Rozpracování metody, jakou k Marxovi přistupovat, zabírá v Althusserově knize několik desítek stran, přičemž cele vychází z jednoduché otázky po povaze čtení a povaze čteného textu.

Althusserova přípravná studie ovšem není kapitolou z hermeneutiky. Jeho vstupní otázka nezní, *jak správně číst*, nýbrž *co znamená číst*, přičemž odpovědí mu je úvaha o povaze textu. Tak jako neexistuje nevinné čtení, neexistuje pro Althussera ani nevinný text. Ten je totiž něčím neprůhledným, a tak je nutné zbavit se náboženského mýtu *četby*, „který psaný projev vydává za bezprostřední průzračnost pravdy a skutečnost za řeč hlasu“ (Althusser 1996: 7). Text není odpovědí autora na otázku po jeho vztahu k předmětu, o němž pojednává; otázku po vztahu k předmětu je nezbytné položit nejen autorovi, ale také textu samému. Právě zde

²⁹ Srovnej například Hobsbawm (1994), dále Descombes (1995: 120). Descombes ovšem uvedenou námitku nepovažuje za nijak zvlášť závažnou, sám nabízí způsob, jakým lze dospět k závěru, že „citáty nic nedokazují“. Althusser sám se odkazuje na Marxovo *nevědomí*.

³⁰ Kniha je souborem studií, jejichž autory jsou Étienne Balibar, Roger Establet, Pierre Macherey a Jacques Rancière. Althusser je mj. autorem úvodního textu, o který se zde opíráme především.

se začínáme vzdalovat od Skinnera, který si otázku vztahu textu k jeho předmětu zapomíná položit – pro Skinnera jako by se objekt v textu nacházel cele. Skinnerově problému interpretace textu můžeme porozumět jako problému *rozpoznání* objektu, který je textem nesen. Oproti tomu se Althusser domnívá, že se objekt v textu ve své úplnosti nenachází, a že je proto k jeho dohledání třeba vykročit *za text*, i když *vždy skrze něj*.

K tomuto vykročení za text Althusser rozvíjí metodu tzv. „symptomálního čtení“ (*lecture symptomale*), která využívá jakýchsi trhlin v textu, skrze které proniká k jeho skrytému patru, nebo také k podkladu, s nímž je čtený text svázán a kterým jako by byl doplňován. Takové trhliny jsou podle Althussera způsobeny tím, že autor sice nemůže *vidět*, co mu nutně omezený horizont teoretické struktury, v níž se vždy pohybuje, zapovídá, avšak toto neviditelné a nevyslovitelné do jeho textu přece jen proniká v podobě odpovědí na otázky, které nebyly (a nemohly být) položeny. Jako „chyba“ (*bévue*), lapsus, se projevuje to, co nemůže být v daném teoretickém rámci řečeno. Symptomální čtení pak „v jediném pohybu odkrývá, co je ve čteném textu skryté a co má být vztaženo k *jinému textu*, jež je ve čteném textu přítomný svou nutnou nepřítomností“ (Althusser 1996: 23).

Text tedy pro Althussera není pouhým záznamem autorem sdělovaného smyslu (tak je tomu u Skinnera a implicitně i u Arber nebo Mertona), nýbrž výrazem *zápasu autora o smysl*. Do textu vstupuje i to, co nemůže být řečeno, co však můžeme při jeho četbě – a co je důležité: skrze ni – odkrýt, jako by šlo o jeho třetí rozměr, jako by bylo nutné doplnit viditelný povrch textu jeho podkladem uloženým v hloubce. Ještě dříve, než textu porozumíme, můžeme jej podle Althussera vysvětlit, a to z jeho látky samé, aniž bychom se utíkali k jinému materiálu (a aniž bychom v takovém *vysvětlení* sledovali model příčina-následek, na který je redukoval Skinner).

Merton snad tedy od textu přece jen utíká příliš ukvapeně. S jeho tvrzením, že text není věrným záznamem postupu bádání svého autora, by Althusser souhlasil. Zároveň by ale zopakoval, že text není ani autorem zcela svobodně zvolenou prezentací. Je mnohem spíše jeho tváří – a to tváří nikoliv *nezjizvenou*, jak se Merton domnívá³¹ – jejíž projev není tak docela v autorově moci. Autor se v textu sice nevydává, zato se v něm prozrazuje.

Závěr

Samozřejmě netvrdíme, že je v historii sociologie nutné nastoupit zrovna althusserovskou (pokud jde o přístup k textům) nebo canguilhemovskou (pokud jde o volbu předmětu historie sociologie) cestu. S Canguilhemem a Althusserem jsme se pouze snažili navázat na to, co jsme považovali v Mertonově výzvě k emancipaci historie sociologie za obzvláště hodné pozornosti. Merton se podle našeho názoru nemýlil, když za příčinu konzervatismu a malé nápaditosti historie sociologie označil její směšování s živou sociologickou teorií. Ovšemže nám nic nezakazuje číst jeho výzvu přízemně a následně se vyčerpávat hledáním důvodů, proč takové oddělení historie od systematiky není možné. Mertonův návrh má ale jednu obrovskou přednost: Navádí nás k otázce, jakou historii sociologie pěstovat. Přesněji

---

³¹ Využíváme zde možné varianty překladu výrazu „immaculate appearance“, který Jana Ogrocká v českém vydání Mertonova textu překládá obratem „bezvadná podoba“ (srv. Merton 2007: 11).

řečeno, tato otázka doprovází osamostatnění historie sociologie od sociologické systematiky, neboť je sama výrazem *autonomie*, kterou chtěl Merton pro studium minulosti našeho oboru získat.

Určit konkrétní cestu, kterou by se měla nadále historie sociologie „správně“ ubírat, si troufáme o to méně, že jsme si u Mertona cenili právě onoho nezaplněného prostoru, jenž pro úvahy nad vhodnou podobou historie sociologie ve své studii otevřel. Přejeme si, aby byla naše práce pochopena především jako obrana této otevřenosti. Té jsme sice hned využili k přiblížení pozic G. Canguilhema, Q. Skinnera a L. Althussera (Merton ji zase využil k podpoře sociologičtější historie sociologie), v dalších diskusích ale jistě nebude zapomenuto ani na jiné myslitele, jejichž práci bude třeba v tomto kontextu taktéž prostudovat. Naším výběrem jsme chtěli položit důraz na dvě otázky, které pro historii sociologie považujeme nicméně za klíčové: na otázku samotného jejího předmětu a otázku statutu sociologického textu.

Shrnutí vývoje historie věd, které jsme vypracovali v první části této studie, nemělo jen doložit bohatství jejich metodologických otázek. Mělo našeho čtenáře znepokojit dojmem, že se *možná* všechny tyto otázky týkají také jeho oboru. Že by se diskuse o *dobré* historii sociologie neměla a priori uzavírat před zkušeností historiků přírodních věd, považujeme za zřejmé. Žádný vyšší princip se nezdá takové spojení vylučovat. Dokud přitom nebude žádná taková principiální či jiná překážka odhalena, bude třeba považovat veškeré projevy vzájemné lhostejnosti těchto oborů za pouhou lenost či předsudek.

Literatura

- ALEXANDER, Jeffrey C. *Canons, Discourses, and Research Programs: Plurality, Progress and Competition in Classical, Modern, and Contemporary Sociology*. In ALEXANDER, J. C. (ed.). *Mainstream and Critical Social Theory. Classical, Modern and Contemporary*. Vol. I. London: SAGE Publications, 2001, s. VII–XLII. ISBN 9780761967781.
- ALTHUSSER, Louis (a kol.). *Lire le Capital*. Revidované vydání. Paris: Presses Universitaires de France, 1996. ISBN 978-2-13-056853-7.
- ARBER, Agnes. *Analogy in the History of Science*. In ASHLEY MONTAGU, M. F. (ed.). *Studies and Essays in the History of Science and Learning, Offered in Homage to George Sarton*. New York: Henry Schuman, 1944, s. 221–233.
- ARBER, Agnes. *The Mind and the Eye*. Cambridge: Cambridge University Press, 1964. ISBN 978-0521040365.
- ARON, Raymond. *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique*. Paris: Éditions Gallimard, 1986. 521 s. ISBN 2070723534.
- ARON, Raymond. *Les étapes de la pensée sociologique*. Paris: Éditions Gallimard, 1967. ISBN 2-07-029518-4.
- ARON, Raymond. *Main Currents in Sociological Thought*. New York, London: Basic Books, 1965. ISBN 0-7658-0401-8.
- BACHELARD, Gaston. *La Formation de l'esprit scientifique*. Paris: Librairie philosophique J. Vrin, 1971. ISBN 2-7116-0045-9.
- BALON, Jan. *Sociologie v USA. Historické kontextualizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7419-063-6.
- BENDA, Libor. *Historiografická metoda Thomase Kuhna a její význam z hlediska sociologie vědeckého poznání. Teorie vědy / Theory of Science*, 2011, č. 3, s. 445–468. ISSN 1210-0250.

- BOTTOMORE, Tom; NISBET, Robert (eds.). *History of Sociological Analysis*. London: Heinemann, 1979. ISBN 9780465030231.
- BRAUNSTEIN, Jean-François (ed.). *L'histoire des sciences. Méthodes, styles et controverses*. Paris: Librairie philosophique J. Vrin, 2008. ISBN 978-2-7116-1933-7.
- BUTTERFIELD, Herbert. *The Whig Interpretation of History*. London: Bell, 1931. ISBN 0-393-00318-3.
- CANGUILHEM, Georges; LAPASSADE, Georges; PIQUEMAL, Jacques; ULMANN, Jacques. *Du développement à l'évolution au XIXe siècle*. Paris: Presses universitaires de France, 1962. ISBN 2130538355.
- CANGUILHEM, Georges. L'objet de l'histoire des sciences. In CANGUILHEM, G. *Études d'histoire et de philosophie des sciences concernant les vivants et la vie*. Paris: Librairie philosophique J. Vrin, 2002. ISBN 2-7116-0108-0.
- CANGUILHEM, Georges. *La connaissance de la vie*. Paris: Librairie philosophique J. Vrin, 2009. ISBN 978-2-7116-1132-4.
- CANGUILHEM, Georges. *Le normal et le pathologique*. Paris: Presses universitaires de France, 2005. ISBN 978-2-13-054958-1.
- COMTE, Auguste. *Leçons sur la sociologie. Cours de philosophie positive, leçons 47 à 51*. Paris: GF-Flammarion, 1995. ISBN 2-08-070864-3.
- DASTON, Lorraine. Une histoire de l'objectivité scientifique. In BRAUNSTEIN, J.-F. (ed.). *L'histoire des sciences. Méthodes, styles et controverses*. Paris: Librairie philosophique J. Vrin, 2008. ISBN 978-2-7116-1933-7.
- DESCOMBES, Vincent. *Stejně a jiné. Čtyřicet pět let francouzské filosofie (1933–1978)*. Praha: OIKOYMENH, 1995. ISBN 80-85241-74-9.
- DUHEM, Pierre. *Le système du monde. Histoire des doctrines cosmologiques de Platon à Copernic*. Paris: Librairie scientifique A. Hermann et fils, 1913 a 1915.
- GAVROGLU, Kostas; CHRISTIANIDIS, Jean; NICOLAIDIS, Efthymios (eds.). *Trends in the Historiography of Science*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1994.
- HEILBRON, John L. (ed.). *The Oxford Companion to the History of Modern Science*. Oxford: Oxford University Press, 2003. Dostupné online: *Oxford Reference Online*. Oxford University Press [Přístup z databáze Northwestern University, 27. ledna 2012].
- HOBSBAWM, Eric J. The Structure of *Capital*. In ELLIOT (ed.), G. *Althusser. A Critical Reader*. Oxford, Cambridge: Blackwell, 1994, s. 1–9. ISBN 0631188061.
- JONES, Robert A. The New History of Sociology. *Annual Review of Sociology*, 1983, roč. 9, s. 447–469. ISSN 0360-0572.
- KOYRÉ, Alexandre. *Études galiléennes*. Paris: Hermann, 2011. ISBN 978-2705655587.
- KRAGH, Helge. *An Introduction to the Historiography of Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. ISBN 978-0521389211.
- KUHN, Thomas. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-54-2.
- LATOUR, *La Science en action*. (orig. *The Science in Action*). Paris: Éditions Gallimard, Folio/Essais, 1995 (revidované vydání). ISBN 978-2707145468.
- MACHEREY, Pierre. La philosophie de la science de Georges Canguilhem. Épistémologie et histoire des sciences. In MACHEREY, P. *De Canguilhem à Foucault. La force des normes*. Paris: La fabrique éditions, 2009, s. 33–71. ISBN 978-2-91-337296-2.
- MERTON, Robert K. Discussion of "The Position of Sociological Theory". *American Sociological Review*, 1948, roč. 13, č. 2, s. 164–168. ISSN 0003-1224.
- MERTON, Robert K. O historii a systematicke sociologické teorie. In MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 7–65. ISBN 978-80-86429-70-0.

- MERTON, Robert K. On the History and Systematics of Sociological Theory. In MERTON, R. K. *On Theoretical Sociology. Five Essays, Old and New*. New York, London: The Free Press, 1967, s. 1–37. ISBN 978-0029211502.
- MERTON, Robert K. Science, Technology and Society in Seventeenth Century England. *Osiris*, 1938, č. 4, s. 360–632.
- MERTON, Robert K. *Social Theory and Social Structure*. Revidované a rozšířené vydání. Glencoe, Illinois: The Free Press, 1957. ISBN 978-0029211304.
- MERTON, Robert K. *The Sociology of Science*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1973. ISBN 0-226-52091-9.
- NISBET, Robert. *The Sociological Tradition*. New York: Basic Books, 1966. ISBN 978-1560006671.
- PEEL, John David Y. *Herbert Spencer, the Evolution of a Sociologist*. London: Heinemann, 1971. ISBN 978-0435826789.
- PETRUSEK, Miloslav a kol. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3234-3.
- PORTER, Theodore M.; ROSS, Dorothy (eds.). *The Cambridge History of Science. Vol. 7: The Modern Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0521594421.
- SARTON, George. L'histoire de la Science. *Isis*, 1913, č. 1, s. 3–46.
- SERRES, Michel (ed.). *A History of Scientific Thought*. Oxford, Cambridge (MA): Blackwell, 1995. ISBN 978-0631177395.
- SHAPIN, Steven; SCHAFFER, Simon. *Leviathan and the Air-Pump. Hobbes, Boyle, and the Experimental Life*. Princeton: Princeton University Press, 1985. ISBN 978-0691024325.
- SKINNER, Quentin. Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History and Theory*, 1969, roč. 8, č. 1, s. 3–53.
- ŠPELDA, Daniel. *Proměny historiografie vědy*. Praha: Filosofia, 2009. ISBN 978-80-70007-310-0.
- TURNER, Bryan S. *Classical Sociology*. London: SAGE Publications, 1999. ISBN 0761964576.
- VOŘÍŠEK, Michael. Břemeno (sociologické) minulosti. *Socioweb*, 2011, č. 6. [Online, cit. 2. 3. 2012]. Dostupné na [www: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=469&lst=117>](http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=469&lst=117)

Autor

Jan Maršálek působí v Kabinetu pro vědu, techniku a společnost při Filozofickém ústavu AV ČR, v.v.i., vyučuje na katedře sociologie Fakulty sociálních věd UK. Dokončuje doktorskou práci (FSV UK spolu s Université de Franche-Comté) z oblasti epistemologie společenských věd, ve které se věnuje vztahům mezi klasickou sociologií a staršími teoriemi společenské smlouvy. Především kratšími texty pravidelně přispívá do časopisu *Teorie vědy/Theory of Science*, v časopise *Reflexe* (č. 42/2012) letos publikoval studii s názvem „Rousseauova (politická) epistemologie klamu“. Je spoluzakladatelem Kabinetu teorie a historie sociologie při Institutu sociologických studií FSV UK, který svojí činností navazuje na odborné zájmy prof. Miloslava Petruska.
Kontakt: marsalek@flu.cas.cz